

KOGUKONNAUURING

Eesti kogukondade hetkeseis

uuringuraport

Peeter Vihma & Madle Lippus

Tallinn
2014

Viide uuringule:

Peeter Vihma, Madle Lippus (2014) Eesti kogukondade hetkeseis. Uuringuraport. Tallinn: Linnalabor ja Eesti Külaliikumine Kodukant

Uuringumeeskond: Peeter Vihma, Madle Lippus, Eliise Peelo, Jaanika Ait, Anu Kägu, Eha Paas, Külli Vollmer

Uuringut rahastas siseministeerium ja Kodanikuühiskonna Sihtkapital.

KODANIKUÜHISKONNA TOETUSEKS

Linnalabor

Linnalabor on linnateemade kompetentsuskeskus, mis keskendub inimkesksele linnaruumile, linnas elamise kultuurile ja väärtuspõhisele linnapoliitikale. Alates 2006. asutamisaastast töötame linnaarengu trendide ja heade praktikatega nii Euroopast kui ka väljastpoolt, otsime tiheasustuste toimimist ja valitsemist parandavaid lahendusi, toetame valdkondade- ja sektoritevahelist koostööd. www.linnalabor.ee

linnalabor

Eesti Külaliikumine Kodukant

MTÜ Eesti Külaliikumine Kodukant (edaspidi liikumine Kodukant) on 1997. aastal asutatud katusorganisatsioon, mis ühendab oma kodukandi elukeskkonda arendavaid ühendusi. Liikumisel Kodukant on 21 liiget, neist 15 maakonnaühendused – MTÜd, mis koondavad maakonna tasandil külavanemaid, külaseltsi ja teisi sealkandis tegutsevaid maaelu arengu organisatsioone ja üksikisikuid. <http://kodukant.kovtp.ee/>

Sisukord

LÜHIÜLEVAADE	5
SISSEJUHATUS. UURINGUVAJADUS	7
KOGUKONNAD TEOORIAS.....	9
<i>Kogukond ja (kohalik) võim</i>	11
UURIMISMEETODID	15
ÜLEVAADE KOGUKONDADEST	17
<i>Kogukondade tegutsemisvormid</i>	19
<i>Kogukonna eestvedajad</i>	19
<i>Aktiivsed liikmed</i>	20
<i>Vabatahtlikud ja kaasalööjad kogukondades</i>	22
KOGUKONDADE TEGEVUS	24
<i>Tekkepõhjused ja praegused kooskäimispõhjused</i>	24
<i>Kogukondlikud ideaalid ja tegelikkus</i>	27
<i>Tegutsemisulatus</i>	28
KOGUKONDADE JUHTIMINE JA RESSURSID	29
<i>Suhtlusviisid</i>	29
<i>Otsustamisviisid</i>	30
<i>Kogukonna rahastus</i>	31
KOGUKOND JA KOHALIK OMAVALITSUS	33
TUNNETATUD PROBLEEMID JA TOETUSVAJADUSED	37
KOKKUVÕTTEV ARUTELU JA SOOVITUSED	40
<i>Ülevaade kogukonnast</i>	40
<i>Kogukondade aktiivsuse põhjused ja takistused</i>	42
<i>Kogukondade rahastamine</i>	43
<i>Kogukond ja kohalik omavalitsus</i>	45
<i>Kogukond ja riiklikud ootused</i>	46
<i>Soovitused</i>	48

Tabelid

Tabel 1. Näited kogukonnamõiste erinevast kasutusest	13
Tabel 2. Piirkondlikud seltsid, külavanemad ja koostööühendused. Uuringu küsimustikule vastajad maakonniti (allikas Statistikaamet, Eesti Külaliikumine Kodukant)	17
Tabel 3. Eestvedajate arv kogukondade tegutsemispaikade järgi.....	20
Tabel 4. Aktiivsete liikmete arv kogukondade tegutsemispaikade järgi	21
Tabel 5. Vabatahtlike ja kaasalööjate arv tegevuskoha järgi	23
Tabel 6. Kogukondade tüübid tekkepõhjuste ja praeguste tegutsemispõhjuste alusel	26
Tabel 7. Kogukondade ideaalid, mille poole oma tegevuses püüeldakse	27
Tabel 8. Erinevate otsustamisviiside kasutamise sagedus	30
Tabel 9. Kogukondade rahastusallikad ja nende olulisus.....	32
Tabel 10. Omavalitsuse liikmeid kogukonna eestvedajate ja aktiivsete liikmete seas.....	33
Tabel 11. Kogukonnatüübid KOViga koostöö alusel.....	35
Tabel 12. Toetused ja teenused, mida kogukonnad on saanud ja mille järele tuntakse puudust.....	39
Tabel 13. Soovitused	49

Joonised

Joonis 1. Peamised uuringutulemused	6
Joonis 2. Vabatahtlike vabatahtlikus tegevuses osalemise viisid (Praxis 2009)	18
Joonis 3. Liidrite väsimise tunnetamine kogukonna organiseerimise vormi järgi.....	20
Joonis 4. Kogukonna aktiivsed liikmed vanusegruppide järgi	21
Joonis 5. Kaasalööjate osalemine kogukonna erinevates tegevustes.....	23
Joonis 6. Kogukondade esialgsed tekkepõhjused ja praegused tegutsemispõhjused.....	24
Joonis 7. Kogukonnasisese suhtluse kanalite kasutamise sagedus.....	29
Joonis 8. Oluliste küsimuste ühine arutamine ja otsustamisviis kogukonna toimimisviisi järgi	31
Joonis 9. Kogukondade sisetulekuallikad organiseerumise vormi järgi	33
Joonis 10. Omavalitsuse ja kogukonna koostöö viisid	34
Joonis 11. Kogukondlikku aktiivsust vähendavad asjaolud	37
Joonis 12. Avatud vastuses mainitud kogukonna aktiivsust tõstnud ja langetanud asjaolud	38

Lühiülevaade

Huvi kogukonna vastu on viimase kümne aasta jooksul Eestis märkimisväärselt kasvanud, moodustades osa laiemast huvist kodanikuühiskonnaks nimetatud ühiskondliku tegevuse vastu. Paralleelselt huvi tõusuga kodanikuühiskonna vastu on küll kasvanud seda teemat käsitlevate uuringute hulk, kuid kogukondi käsitlevate uurimustööde arv mitte. Nii ongi info kogukondadest suhteliselt juhuslik ega arvesta viimastel aastakümnetel toimunud kogukonnamaastiku mitmekesisustumisega.

Kogukonnauuringu eesmärk on täpsemalt kaardistada geograafiliselt piiratud alal tegutsevate kogukondade olukorda uurimise ajal, 2014. aastal. Uuringu kontekstis ei eksisteeri kogukond piirkonnas iseeneslikult, vaid tekib siis, kui sealsed elanikud mõtestavad oma tegevust kogukonnast lähtuvalt või sellele suunatuna.

Uuringu teoreetiline osa vaatlleb kogukonna mõiste arengut ning selle toimimist kaasajal. Lisaks laiemale kontekstile käsitletakse mõiste kasutust Eestis, et kaardistada kogukonna mõtestamise viise ning sellest tulenevaid ootusi kogukondadele. Uuringu empiirilises osas korraldati uuringuküsimuste täpsustamiseks fookusgrupi intervjuud. Uuringu põhiosa moodustas ankeetküsitlus, mis viidi läbi selliste koosluste seas, kes end ise kogukonnana defineerivad.

Peatükk „Ülevaade kogukondadest“ annab ülevaate olulisematest uuringutulemustest, keskendudes viiele peamisele teemale: kogukondade sisemine struktuur, tegevus, juhtimine ja ressursid, kohalik omavalitsus ja tunnetatud probleemid ning toetusvajadused. Eriti oluliseks pidasid uuringu tegijad kogukondade ning kohaliku omavalitsuse suhte analüüsimist, kuivõrd see aitab aru saada kontekstist, kus kogukonnad tegutsevad.

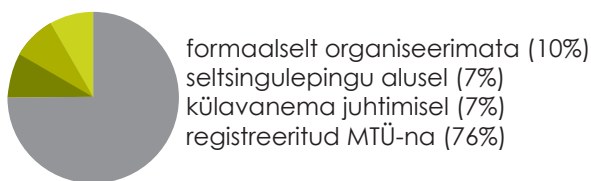
Kokkuvõttev arutelu annab lugejale ülevaate uuringu käigus tehtud olulisematest tähelepanekutest (vt ka skeeme altpoolt). Neist tulenevad ka soovitusel sama peatüki lõpus. Soovituste sõnastamisel lähtusid uurijad tervikolukorrast, st et kogukonna areng ei lähtu mitte ainult kogukonna enda tegemistest, vaid oluline roll on ka kohalikul omavalitsusel ja riigil. Seega on uuringuraport ja selle tulemused võrdselt olulised nii rohujuure- kui ka omavalitsustasandil, samuti riiklikul tasandil.

“**Kogukonnauuringu eesmärk on kaardistada geograafiliselt piiratud alal tegutsevate kogukondade olukorda**”

MIS on kogukond?

kogukondade tegutsemisvormid

KES on kogukond?

keskmise kogukonna struktuur

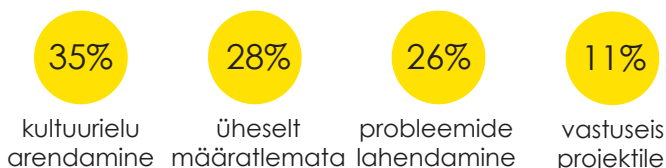

MIKS kogukond tegutseb?

TEKKEPÕHJUSED

PRAEGUSED TEGUTSEMISPÕHJUSED

MILLE poole kogukonnad püüdlevad?

IDEAAL
ühised huvid ja eesmärgid pideva suhtluse kaudu

IDEAAL
ühised väärtused, ajalugu ja traditsioonid

IDEAAL
avatus uutele liikmetele ja ideedele

KUIDAS toimub koostöö KOViga?

Joonis 1. Peamised uuringutulemused

Sissejuhatus. Uuringuvajadus

Huvi kogukonna vastu on viimase kümne aasta jooksul Eestis märkimisväärselt kasvanud. See on osa üldisemast huvist kodanikuühiskonnaks nimetatud ühiskondliku tegevuse vastu, mille tõusu on lääneriikides täheldatud 1990. aastatest. Vaatenurki, mis käsitlevad uuenenud huvi kogukonnale ja üldisemalt kodanikuühiskonnale, võib jagada laias laastus kaheks: demokraatia-keskseks ja praktiliseks. Esimesel juhul raamistatakse kogukonda teiste kodanikuühiskonna vormide kõrval kui demokraatia allikat ja vahendit, näiteks sotsiaalse sidususe tekkimise kaudu¹. Teisel puhul nähakse kogukonda riigi ülesannete ja ühiskondlike funktsioonide täitjana, näiteks teenuste delegeerimine kogukondadele.

Vaatenurgad kodanikuühiskonnale on pidevas muutumises, kuid kindel on see, et need esitavad kogukondadele teistsuguseid väljakutseid kui varasem definitsioon: kogukond kui kultuuri ja traditsiooni hoidja, mis vastandub modernsele, arengule suunatud ühistegevusele ning milles nähakse vastukaalu sellesama arengu poolt tekitatud hädadele.² Eestiski on kogukonda varem sellisena nähtud ning näiteks põllumajandusministeeriumi dokumentides viidatakse kogukonnale kui kultuuri säilitavale isetegevuslikule ning sotsiaalset sidusust suurendavale vabatahtlikkuse sfäärile³. Mõnevõrra võib siin näha lootust, et kogukond on kui imerohi, mis ühiskonnas üha selgemaks saavaid probleeme ravib. Ootused kogukonnale on mitmekesisestunud ning mõningatel juhtudel isegi vastuoluliseks muutunud.

Kogukondlik aktiivsus Eestis on läbinud olulisi muutusi. 1990ndate alguses oli kultuuriline isetegevus peamine valdkond, mille ümber aktiveerusid külakogukonnad. Jätkati nõukogude perioodil aktiivsena püsinud kooride, tantsurühmade ja rahvaluule kogumise traditsiooni, millele lisandus Eesti Vabariigi aegsete seltside ja ühingute taastamine. Seoses kiirete ja drastiliste muutustega majanduses, kiirenenud linnastumisega ning tähelepanu ärakandumisega maapiirkondadelt hakkas tekkima külaseltse, mille eesmärgiks oli peatada elu hääbumine maal. 1997. aastal organiseerus osa külakogukondadest üle-eestiliseks ühenduseks Kodukant. Liikumise Kodukant esialgne tähelepanu oli suunatud külakogukondade eestvedajate leidmisele, liidrite koolitustele, külavanema rolli täpsustamisele ning seltside loomisele. Koostati külade arengukavasid ning aastatel 2001, 2002, 2003, 2008 ja 2013 anti välja külavanema käsiraamatud; 2008. aastal koostati külavanema näidisstatuut⁴. Nullindate alguses hakati rohkem tähelepanu pöörama külakogukondade pikemaajalise arengu kavandamisele, liikudes nõnda lähemale modernsele kogukonnale kui teenuste pakkujale. Kogukonnateenused ja kogukondade majandustegevus hoogustus külades seoses Euroopa Liidu rahade avanemisega 2004.–2005. aastal. Liikumine Kodukant oli kahe üle-euroopalise maaelu arenguorganisatsiooni (*PREPARE Network* ja *European Rural Community Association*) liige juba EL liikmelisusele eelneval ajal. 2013. aasta alguses oli Eestis 4438 küla, millest 1615 külal oli külavanem või eestvedaja, külaseltse oli üle 1000. Eestimaa 51 vallas oli loodud külade koostööühendused või külavanemate ümarlauad, mis on kohaliku elu korraldamisel partneriks kohalikule omavalitsusele.⁵ Külavanema töö on vabatahtlik, paiguti on see reguleeritud kohaliku tasandi õigusaktidega, mis üldjuhul põhinevad liikumise Kodukant poolt koostatud külavanema statuudil.

¹ Nt Robert D. Putnam (2008) Üksi keeglisaalis. Tallinn: Hermes; Aet Annist (2011) „Otsides kogukonda

² Jon Mitchell (2002) Ambivalent Europeans. Ritual, memory and the public sphere in Malta. London, New York: Routledge

³ Eesti Maaelu Arengukava 2014-2020, Põllumajandusministeerium

⁴ <http://kodukant.kovtp.ee/kasiraamatud-ja-juhendid>

⁵ Eesti Külaliikumise Kodukant 2013. aasta monitooringu andmed

Modernset ja traditsioonilist lähenemist kogukonnale seob omavahel ökokogukondade liikumine Eestis. Pigem väiksearvulise kultuurilise avangardi tegevusena sündis 2000. aastate alguses mõningaid (erinevatel andmetel 8-12) väiksemaid ökoloogilist ja uusvaimset liikumist edendavaid kogukondi. Ökokogukondade oluline erinevus traditsioonilisest kogukonnast on nende teadlik loomine ja liikmete valimine, mitte põhinemine ühes piirkonnas elaval inimgrupil.⁶Väga erinevaid liikmeid ühendanud liikumine konsolideerus 2008. aastal Eesti Ökokogukondade Ühenduse loomisega, mis on osa ülemaailmsest *Global Ecovillage Network* võrgustikust. Võrgustik tegeleb nii Eestis kui ka mujal uusvaimse hariduse ja tervikliku eluviisi levitamise ja praktiseerimisega, kuid pöörab tähelepanu ka ühistegevusele ning ühisotsustamise mehhanismidele. Ökokogukondi tekib Eestis tasapisi juurde.

Kõige viimasem kihistus Eesti kogukondlikus aktiivsuses – linnakogukonnad – seob endas seltsi (MTÜ) vormi ja geograafilist piiritletust linnaosa või -asumiga. Ehkki mõned linnaseltsid viitavad oma eellastele juba 20. sajandi alguses, siis valdav enamus praegu tegutsevatest linnakogukondadest on tekkinud alles 2000. aastate teisel poolel või hiljem. Linnaseltside tekkepõhjused on erinevad, kuid enamikku neist iseloomustab lisaks ühistegevusele soov kohaliku arengu küsimustes osaleda, st linnavõimudega suhelda. Linnaseltsid tegutsevad praeguse seisuga Tallinnas, Tartus, Paides ja Pärnus (2014. aasta sügise seisuga kokku 26 seltsi, kellest 22 tegutsevad Tallinnas). Ametlikku katusorganisatsiooni neil ei ole, kuid Tallinnas on piirkondlikud seltsid koondunud ühisesse võrgustikku. Linnaseltside roll linnavalitsemises kaasa rääkimises ei ole ametlikult määratletud ning sõltub pigem konkreetse seltsi suhtest linnavalitsusega. Siiski püüavad Tallinna seltsid koostööpõhimõtteid sõnastada (vt www.linnaidee.ee).

Sellises olukorras on tervitatav, et kogukondliku aktiivsuse tõusu peegeldab suurem uurimishuvi sotsioloogide ja antropoloogide seas. Viimased aastad on toonud esimesi mahukamaid uurimusi (aastal 2011 ilmusid nii Aet Annisti doktoritöö “Otsides kogukonda sotsialismijärgsest keskuskülast” kui ka Airi-Alina Allaste toimetatud artiklikogumik “Ökokogukonnad retoorikas ja praktikas”), väiksemaid uuringuid, uurimistöid ning raporteid. Arvestades teoreetiliste vaatenurkade paljusust on uuringud keskendunud pigem ühele kogukondliku aktiivsuse vormile. **Samas on näha, et erinevatel osapooltel, kes kogukondadele tähelepanu pööravad (ministeeriumid, liikumine Kodukant ja kogukondlased ise), ei ole ühesugust arusaamist, mida sõna kogukond all silmas peetakse.** Kogukonnad tegutsevad väga erinevates kohtades, nende tegutsemismotiivid ja -viisid on erinevad. Selline olukord ei iseloomusta mitte ainult Eestit, vaid mõiste sage, kuid tihti hägune või vastukäiv kasutamine on probleemina tõstatunud üleüldiselt⁷. Mõisteline segadus raskendab ühelt poolt kogukondadel oma eesmärgi seada ja saavutada, teisalt tekitab ka segadust selles osas, millist rolli võiksid ja saaksid kogukonnad ühiskonnas laiemalt kanda.

Ülaltoodust lähtuvalt tekkis vajadus hõlmata erinevad geograafiliselt piiritletud kogukonnad ühte uuringusse. **Kogukonnauuringu eesmärgiks on koguda võrreldavaid andmeid, mis annaksid aluse edasisteks, rohkem fokuseeritud ja konkreetsemat praktilist väärtust omavateks uuringuteks. Vaatamata uuringu üldistamissoovile ei ole tihti oluline, et kogukonna mõistet kasutataks kõigis dokumentides või kõigi tegutsejate poolt sarnaselt. Pigem on oluline see, et erinevustest ollakse teadlikud.**

Tegu on *mixed methods* uurimusega, mis põhineb fookusgrupi intervjuudel ja ankeetküsitlusel. Peamised kaardistatud teemad on geograafiliselt piiritletud kogukondade üldine olukord Eestis, nende toimimismehhanismid ja suhted kohaliku omavalitsusega. Seoses

⁶ Liina Järviste, loeng “Ökokogukondade sotsiaalne jätkusuutlikkus” 5.11.2014

⁷ Heather Fraser (2005) Four different approaches to community participation, *Community Development Journal* Vol 40 No 3, July 2005, pp 286–300

linnakogukondade arvu ja aktiivsuse kasvamisega ning eespool kirjeldatud suurenenud huviga kogukondade vastu tekkis vajadus terviklikuma ülevaate järele, kus geograafiliselt piiritletud kogukonda ei vaadelda enam spetsiifiliselt maapiirkonnale omase nähtusena. Kuna kogukondade kohta napib statistilist infot, on uurimus plaanitud sissejuhatavana, valmistades ette täpsemaid uurimisküsimusi edaspidiseks.

Tulenevalt teoreetilisest segadusest kogukonna mõistega ja praktikas esinevast mitmetimõistetavusest defineerisid uuringu tegijad kõigepealt uurimisobjekti. Arvestades teoreetilisi käsitlusi ja praktikute tegevust (vt allpool ptk „Kogukonnad teoorias“) esineb geograafiliselt piiritletud alal kogukond siis, kui sealsed elanikud mõtestavad oma tegevust kogukonnast lähtuvalt või sellele suunatuna. See tähendab, et sama piirkonda jagavad inimesed ainuüksi oma elukoha tõttu kogukonda ei moodusta. Samuti ei käsitle uuring virtuaalseid (interneti-põhiseid) või huvipõhiseid kogukondi, mis ei määratle end geograafiliselt. **Kõige lihtsamalt sõnastades mõtestub uuringus kogukond kui kohalik aktiivsus. See tähendab, et ühes piirkonnas võib tegutseda mitu kogukonda, mille tõttu muutub uurimisküsimuseks see, kui suurt osa kohalikest elanikest võib pidada kogukonna osaks.**

Piirkonnas tegutsevale tugevale kogukonnale omistatakse üldjuhul positiivseid jooni, tipnedes ideoloogiatega, mis näevad kogukondlikku ühiskonnakorraldust kui normatiivset ideaali. Teisalt võib kogukonnaga kaasneda negatiivseid kaasnähte (nt mõnede sotsiaalsete gruppide välistamine, kes ei kuulu “meie” hulka või arengu stagneerumine traditsioonidest liigselt kinni hoidmise tõttu), mis võivad samuti väljenduda ideoloogilistes seisukohtades. **Arvestades ühelt poolt Eestis toimunud kogukondliku aktiivsuse kasvu ja teiselt poolt kasvanud riiklikku huvi kogukondliku tegevuse vastu, on tekkinud vajadus teadmiste järele, mis pakuvad neutraalset pilti kogukondade toimimisest.** Seda käesolev uuring üritabki teha. Pikemas perspektiivis loodame, et kogukonnauuring loob aluse lisamaks veel ühe dimensiooni teiste aktiivsuse tasandite ja -dimensioonide kõrvale, mida regulaarselt monitooritakse, nt valimisaktiivsus, majanduslik aktiivsus ja ettevõtlikkus, vabatahtlik aktiivsus.

Kogukonnad teoorias

Kogukonna mõiste on viimastel aastakümnetel väga laiali valgunud. Mõned uurijad on seepärast leidnud, et mõiste peab igal kasutuskorral lahti kirjutama, et vältida arusaamatusi ning sisutühjust⁸.

Paljudes klassikalistes uuringutes vastandatakse maakogukonna (*Gemeinschafti*) mehaanilist, inimeste ühetaolisusel põhinevat kokkukuuluvustunnet linnaühiskonna (*Gesellschafti*) assotsiativsele elule, kus olulisem on inimeste erinevus. Kaasaegsed kogukonnauurijad räägivad aga aina enam kogukondade ja identiteetide paljususest ka maakogukondades ning on aina enam kriitilised eelduse suhtes, et geograafiline kogukond võiks olla selgelt piiritletud entiteet, millel on jagatud väärtused ning selge identiteet⁹.

Inimeste omavahelised suhtlusviisid, sh suhtlustehnoloogia areng, mõjutavad kogukonna toimimise muutumist. Kogukonnad on oluliselt mitmekesistunud, geograafilistele kogukondadele on lisandunud virtuaalsed kogukonnad, olukorrapõhised kogukonnad

⁸ Heather Fraser (2005) Four different approaches to community participation, *Community Development Journal*, 40 (3), 286–300; Emily Talen (2000) The problem with community in planning, *Journal of Planning Literature* 15 (2), 171-183

⁹ Peter Shirlow, Murtaugh B (2004) Capacity-building, representation and intracommunity conflict, *Urban Studies*, 41 (1), 57-70

(*communities of circumstance*), huvipõhised kogukonnad (mille alla käivad ka ökokogukonnad)¹⁰. Selle tulemusena on osa uurijaid isegi seisukohal, et kohaga mitte seotud kogukonnakäsitus on sotsiaalteaduses viimasel ajal valdavaks muutunud¹¹.

Seega on kogukonnamõiste oluliselt muutunud ja märkimisväärselt mitmekesisestunud. Üks viis mõistet defineerida on kahe kogukondliku dimensiooni järgi: kogukonnaliikmete suhtluse sagedus ja viis (suhtluse kvantiteet) ning kogukonnatundega seotud sotsiaalsete ja psühholoogiliste sidemete mõõde (suhtluse kvaliteet)¹². Teine võimalus kogukonda defineerida on selle funktsiooni/positsiooni järgi ühiskonnas. Olukorras, kus turumajandusliku arengu kõrval tõuseb aina enam esiplaanile kogukonna juhitud areng, saab viimast lahti mõtestada kahel moel: kas “kolmanda tee poliitikanähtus”, mis rõhutab kogukonna rolli avalikus halduses, või sellise radikaalsema suunana, mis mõtestab kogu ühiskonnakorraldust kogukonna kaudu¹³. Esimeses, kogukonnaga mõõdukalt arvestavas suunas, mõistetakse kogukonda pigem protsessi kui eesmärgina. Isegi kui kogukonnale seatakse kindlad eesmärgid, tuleb nende elluviimise juures võrdväärselt tähelepanu pöörata eesmärkide saavutamise viisile, st et protsess peab olema kogukonda võimustav (*empowerment*)¹⁴.

Kuigi kogukond võib olla (ning sageli ongi) tihedalt seotud konkreetse kohaga, on selle tekkimise ja toimimise juures oluline eelkõige sotsiaalne dimensioon. **Seetõttu tuleb kriitiliselt suhtuda peamiselt kogukonna ja kohaliku omavalitsuse esindajate seas levinud eeldusesse, et piirkonnas tegutsev nimeline kogukond (nt külaselts) ühendab a priori kõiki sealseid elanikke ning annab selle eestvedajatele õiguse elanikke esindada. Samal põhjusel tuleb ettevaatlikult suhtuda lootusesse, et naabruskonna füüsilise (ümber)kujundamisega on võimalik luua terviklik ning ühtne kogukond.** Sageli ei vasta selline eeldus tegelikkusele, kuna tulenevalt kogukonna toimimiseks vajaliku sotsiaalse mõõtme kvaliteedist ei pruugi piirkonna elanikud pidada kogukonnaorganisatsiooni enda probleemidega kursis olevaks ega legitiimseks usaldusväärseks organisatsiooniks, mis neid esindaks. Samuti, nagu varasemalt välja toodud, võib ühtsena tegutseval tugeval kogukonnal olla negatiivne kaasmõju, kui üldise harmoonia ja tasakaalustatud ühiskonna loomise asemel hoopis välistatakse mingid sotsiaalsed grupid ja ollakse omavahel konkurendid.

Seega on kogukondliku elu peamiseks mõõdupuuks sotsiaalne kapital. Just sotsiaalse sidususe määr on oluline nt turvalisuse, heakorra ning mitmete muude ühiseluliste komponentide tagamisel. Sidusad kogukonnad loovad aktiivsete liikmetega sidusat ühiskonda, samuti eristab “edukat” kogukonda “mahajäänud” kogukonnast (või kasutades liikumise Kodukant mõisteid: “uinuvat” kogukonda “ärgeanud” kogukonnast) sotsiaalse sidususe määr^{15 16}. Selline käsitus lubab uurida ja mõõta kogukondliku elu neid aspekte, mis muidu võiksid jääda varjatuks – näiteks, millised eesmärgid on kogukond oma tegevusele sõnastanud; kui palju kohalikke on kaasatud kogukonna tegevusse; milliseid geograafilisi piirkondi kogukond ühendab; kas ja kellelega ühe piirkonna kogukonnad konkureerivad inimressursi ja legitiimsuse pärast.

¹⁰ Heather Fraser (2005) Four different approaches to community participation, *Community Development Journal*, 40 (3), 286–300;

¹¹ Emily Talen (2000) The problem with community in planning, *Journal of Planning Literature* 15 (2), 171-183

¹² Ibid.

¹³ Powell, F.W., & Geoghegan, M. (2005) Reclaiming Civil Society, *European Journal of Social Work*, 8 (2), 129-144

¹⁴ Heather Fraser (2005) Four different approaches to community participation, *Community Development Journal*, 40 (3), 286–300

¹⁵ Mari-Liis Palts (2006) Kohalik võim ja kodanikeühendused kogukonna sotsiaalse kapitali kujundajana, bakalaureusetöö, Tallinna Ülikool

¹⁶ Ray Forrest and Ade Kearns (2001) Social Cohesion, Social Capital and the Neighborhood, *Urban Studies*, 38, 2125-2143

Kogukond ja (kohalik) võim

Eraldi tasub peatuda kogukonna ja võimu omavahelistel suhetel, kuna viimane mõjutab oluliselt kogukonna tegutsemiskeskonda ja sisemisi toimemehhanisme. Aktiivse kogukonna ja kohaliku võimu suhted võivad mitmeti väljenduda. Näiteks võib kogukonnaaktiivsuse tõusule kaasa aidata toetav ja kaasav kohalik võim, aga ka hoopis kohalike elanike ja võimu vaheline vastuseis. Tugev ja aktiivne kogukond võib kohalikku valitsemist tugevdada ja tõhustada, samas võib kogukond enda kanda võtta mõned avalikud teenused. Üldiselt on leitud, et sidus arenenud sotsiaalne infrastruktuur ning ametnike ja elanike ühised väärtused soodustavad kohaliku võimu toimimist. Sidusas kogukonnas on olemas sotsiaalne suutlikkus töötada ühiste huvide saavutamise nimel¹⁷. Samas on täheldatud, et mõnikord ei ole tagatud, et kogukond ka tegelikult koondab ja esindab nende arvamusi, kelle arvamusi see väidab end esindavat¹⁸.

Sotsiaalse sidususe kasv kogukonnas ei ole võimalik teatud algkapitalita, milleks on raha ja teadmised. Siinkohal on oluline roll taas kohalikul võimul, kelle ülesandeks on selle algkapitali tekke soodustamine (nt rahalise toetamise, initsiatiivi, moraalse toetamise, kodanike harimise või muu sellise kaudu). Peamine meetod, kuidas avalik võim saab sotsiaalse kapitali loomisele kaasa aidata, on kodanikualgatuslike ühenduste kaasamine otsuste kujundamise protsessi.¹⁹ ²⁰ Kindlasti ei tohi siin alahinnata kohaliku algatuse lihtsat tunnustamist, nõustamist ning austavat ja väärtustavat suhtumist kohalikku kogukonda kui partnerisse kohaliku elu korraldamisel.

Tuleb silmas pidada, et võimu liigne sekkumine sotsiaalse kapitali loomisse võib selle arengut hoopis takistada. Näiteks võib võimuesindajate liiga aktiivne tegevus sotsiaalse kapitali loomises viia teatud gruppide eelistamiseni ja teiste marginaliseerimiseni; rahastamine võib lõppeda kodanikuühenduste omavahelise liigse konkureerimisega ning asendada vabatahtlikud aktivistid makstud professionaalidega²¹.

Eesti riiklike struktuuride huvi kogukondade vastu on oluliselt kasvanud. Kogukond aktiivse tegutsejana on sisse kirjutatud vähemalt siseministeeriumi, sotsiaalministeeriumi ja põllumajandusministeeriumi valdkondlikesse arengukavadesse ning Riigikogus vastu võetud kultuuripoliitika põhialustesse. Samuti on Euroopa Komisjoni poolt ühtekuuluvuspoliitika raames välja töötatud eraldi dokument, mis käsitleb kogukonna juhitud kohaliku arengu põhimõtteid ning millest lähtuvad mitmed eelpool nimetatud arengukavad.

Nimetatud arengukavade ja teiste dokumentidega kaasnevad teatud ootused kogukondadele. Ressursside ja rahvastiku vähenedes nähakse aktiivset kogukonda paljude seni riigi poolt keskselt pakutud haldusülesannete ja teenuste ülevõtjana või toetajana. Kogukonnad peaksid hoolitsema tasakaalustatud regionaalse arengu eest, oma kogukonna turvalisuse eest nii politseitöö kui ka päästevaldkondades, pakkuma kogukonnateenuseid (sotsiaal-, kultuuri-, koolitus-, turismi- ja ettevõtlikkuse arendamisele suunatud teenuseid), hoidma rahvus- ja pärandkultuuri ning hoolitsema rahva tervise püsimise eest (vt tabel 1).

Samas ei ole kõikides dokumentides kogukond defineeritud ja olemasolevad definitsioonid erinevad üksteisest. Ühes äärmuses nähakse kogukonnana kõiki mingil territooriumil elavaid

¹⁷ Robert D. Putnam 2008 Üksi keeglisaalis. (2008) Tallinn: Hermes, 182-183

¹⁸ Peter Shirlow, Murtaugh B (2004) Capacity-building, representation and intracommunity conflict, Urban Studies 41 (1), 57-70

¹⁹ Mari-Liis Palts (2006) Kohalik võim ja kodanikeühendused kogukonna sotsiaalse kapitali kujundajana, bakalaureusetöö, Tallinna Ülikool

²⁰ John Field (2003) Social Capital, Routledge, London, 130-134

²¹ John Field (2003) Social Capital, Routledge, London, 118-120

inimesi ja tegutsevaid organisatsioone²², teises äärmuses aga “kohalikke tegevusrühmi”, millesse kuuluvad kõikide huvi- ja elanikerühmade esindajad sedasi, et “50% hääli peab kuuluma partneritele, kes ei ole riigiasutused, kusjuures ühelgi huvigrupil ei tohi olla rohkem kui 49% häältest”²³, või veelgi kitsamalt külaseltside ja -liidritena²⁴. Olenevalt valdkonnast rõhutatakse kogukondade huvi rahvus- ja pärandkultuuri säilitamise või oma kodukohas teenuste pakkumise vastu. Kuid mis veelgi olulisem – läbivalt rõhutatakse kogukondade võimet kohalikke kaasata või võimalust kogukonna kaudu üksikisikuni jõuda. Seega ongi ootused kogukondadele suures osas suunatud just sotsiaalse sidususe (ehk sotsiaalse kapitali) tekitamisele ja hoidmisele.

Ehkki paljude tabelis olevate dokumentide juures ei ole veel rakenduskavasid, on olemasolevatest tegevusplaanidest näha, et kavandatud viisid kogukondade toetamiseks neile pandud ootuste täitmisel on jäetud suhteliselt umbmääraseks. Kõige selgemini, koos rahaliste vahendite määramisega, on kirjeldatud kogukondliku arengu mehhanisme põllumajandusministeeriumi valitsemisalasse kuuluva LEADER-programmi raames, mis toetab maapiirkondade arenguprojekte. Võimalik, et selguse taga on nii projekti pikk tegutsemisaeg, mis on võimaldanud koostöövormide kohanemist aja jooksul, kui ka see, et LEADER-programmi toetusi jagavad KOVide töötajatest, kohalikest ettevõtjatest ning MTÜde esindajatest koosnevad tegevusgrupid, st grupid, mis esindavad kohalikke huve tasakaalustatult.

Paljud kogukondade aktiveerimise ja kaasamisega seotud ülesanded on omavalitsustele suunatud. Näiteks peaksid turvalisuse-alast koostööd korraldama korrakaitse- ja ohukogud KOVide juures ja maakondlikud traumanõukogud (siseministeerium); kogukonnateenuseid tuleks arendada kohalike arengukavade koostamise kaudu, mille käigus saab otsustamise rohkem kohalikke elanikke kaasata (põllumajandusministeerium).

Seega asetatakse kogukonnale üha suuremaid nõudmisi ja ootusi, tähistades mõistega samas üsna erinevaid kooslusi. Lisaks sotsiaalse sidususe suurendamisele oodatakse kogukondadelt konkreetsete ülesannete täitmist, kuid täpne plaan, kuidas see toimuma peaks, on valdavalt välja töötamata.

Maakogukondade eestkosteorganisatsioon Kodukant on kogukonnamõiste sõnastanud kogukonna huvikaitse hea tava koostamisel. Tallinna asumiseltside poolt algatatud koostöö heas tavas²⁵ kogukonnamõistet ei kasutatud, kuna eesmärgiks oli seada alus KOVi ja vabaihenduste (sh kõigi seltside) vaheliseks koostööks.

²² Siseturvalisuse arengukava 2015-2020 koostamise ettepanek, Siseministeerium

²³ Euroopa Komisjon (2013) Ühtekuuluvuspoliitika 2014-2020. Kogukonna juhitud kohalik areng. (lk 3)

²⁴ Liikumine Kodukant strateegia, <http://kodukant.kovtp.ee/strateegia>

²⁵ Tallinna vabaihenduste ja linnaasutuste vaheline koostöö hea tava, www.linnaidee.ee/content/koostoo-hea-tava

Tabel 1. Näited kogukonnamõiste erinevast kasutusest

EUROOPA KOMISJON	
<i>dokument: Ühtekuuluvus-poliitika 2014–2020</i>	
Kogukonna mõiste definitsioon Kohalikud tegevusrühmad, mille liikmed esindavad kohaliku avaliku ja erasektori sotsiaalmajanduslikke huve. Kohalikesse tegevusrühmadesse peaksid kuuluma kohaliku avaliku ja erasektori sotsiaalmajanduslike huvide esindajad, näiteks ettevõtjad ja nende ühendused, kohalikud ametiasutused, naabruskonna või maaelu ühendused, kodanike rühmad (vähemused, vanemaelised kodanikud, naised/mehed, noored, ettevõtjad jne), kogukondlikud ja vabatahtlikud organisatsioonid jne. Valikotsuste tegemisel peab vähemalt 50% hääli kuuluma partneritele, kes ei ole riigiasutused, kusjuures ühelgi huvigrupil ei tohi olla rohkem kui 49% häältest.	Kasutusnäide Kogukonna juhitud kohalik areng teeb järgmist: julgustab kohalikke kogukondi välja töötama integreeritud alt-üles lähenemisi oludes, kus peab tegelema struktuurseid muutusi vajavate territoriaalsete ja kohalike probleemidega; suurendab kogukonna suutlikkust ning stimuleerib innovatsiooni (sealjuures sotsiaalset innovatsiooni), ettevõtlast ja muudatuste tegemise suutlikkust, soodustades kogukonna ja territooriumite kasutamata potentsiaali avastamist ja arendamist; soosib kogukonna omandit, suurendades kogukonnas osalemist, loob kaasatuse ja omanditunde, mis võib suurendada ELi poliitikate tõhusust; ja on abiks mitmetasandilisel juhtimisel, pakkudes kohalikele kogukondadele viisi, kuidas kõikides valdkondades ELi eesmärkide teostamist täiel määral kujundada.
RIIGIKOGU	
<i>dokument: Kultuuripoliitika põhialused aastani 2020</i>	
Kogukonna mõiste definitsioon puudub	Kasutusnäide Riik toetab kultuuridevahelise dialoogi edendamist kultuurilise mitmekesisuse väärtustamiseks ja ühise kultuuriruumi laiendamiseks. Sellel eesmärgil soodustab riik koostööd rahvusvähemuste ja eesti kodanikeühenduste vahel eesmärgiga tihendada kogukondadevahelisi kontakte. /.../ Vaimset kultuuripärandit väärtustatakse ja toetatakse, pärimuse kandjad ja kogukonnad on tunnustatud.
PÕLLUMAJANDUSMINISTEERIUM	
<i>dokument: Eesti maaelu arengukava</i>	
Kogukonna mõiste definitsioon puudub	Kasutusnäide Vaimse kultuuripärandi edasikestmise eelduseks on tugev kogukond, kes on huvitatud oma kultuuri hoidmisest. Teadmised, oskused ja tavad jäävad püsima vaid siis, kui neid peetakse oluliseks ning soovitakse edasi anda. Tähelepanu keskmes on eelkõige kogukondlikud ja kohalikud traditsioonid, nende väärtustamine ja tutvustamine.
SOTSIAALMINISTEERIUM	
<i>dokument: Rahvastiku tervise arengukava 2009-2020</i>	
Kogukonna mõiste definitsioon puudub	Kasutusnäide Isikute, sotsiaalsete rühmade ja kogukondade aktiivne osalemine enda, oma kodukandi ja ühiskonna elu ja keskkonda mõjutavate otsuste tegemisel ja probleemide lahendamisel toob kaasa nende võimestumise ja võime suuremal määral lahendada oma terviseprobleeme. Tervislikele valikutele orienteeritud ühiskonna kujunemine, paikkondade võimestumine ja sotsiaalse kapitali suurendamine on tervist toetava elukeskkonna arengu aluseks.

SISEMINISTEERIUM

dokument: Eesti regionaalarengu strateegia 2014-2020

Kogukonna mõiste definitsioon

Mõne kindla piirkonna või paikkonna inimesed organiseerunud (vabakonnana) või organiseerumata kujul ning nende initsieeritud ja elluviidavad tegevused, mis on seotud piirkonna arendamise või kogukonna enda poolt kohalike teenuste osutamisega.

Kasutusnäide

Kaugemate maapiirkondade elujõulisuse säilitamisel tähtsustub ka kogukonna ja kohapealse koostöö roll – eeskätt kohaliku omaalgatuse, kogukonnateenuste ja kogukonna kaasatuse näol piirkondlikku arendustegevusse. Kohandudes muutunud oludega on vaja ühtlasi pühenduda realistlikele võimalustele rahvastiku vähenemise ja vananemise aeglustamiseks maapiirkondades.

dokument: Riiklikud suunad vabatahtliku pääste arengus

Kogukonna mõiste definitsioon

Ühes piirkonnas elavate püsivate sotsiaalsete sidemetega elanike kooslus.

Kasutusnäide

Siseturvalisuse valdkonnas on selliseks võimaluseks kogukonnakeskne lähenemine, mis seisneb koos kogukonnaga sealsete probleemide väljaselgitamises ja koos kogukonna esindajatega nende lahendamises. Kogukonnakeskse lähenemisega jõutakse kogukondade kaudu senisest efektiivsemalt ka üksikisiku kaasamiseni.

dokument: Siseturvalisuse arengukava 2015-2020 koostamise ettepanek

Kogukonna mõiste definitsioon

Geograafiliselt piiratud inimeste grupp, mis koosneb omavalitsusest jt avalik-õiguslikest institutsioonidest, eraettevõtjatest, MTÜdest ja kõigist teistest huvigruppidest ja inimestest.

Kasutusnäide

Eesmärgiks on kogukonnakeskne lähenemine, mis seisneb koos kogukonnaga sealsete probleemide väljaselgitamises ja koos kogukonna esindajatega nende lahendamises. Kogukonnakeskse lähenemisega jõutakse kogukondade kaudu senisest efektiivsemalt ka üksikisiku kaasamiseni.

KODUKANT

dokument: Kogukonna huvikaitse hea tava

Kogukonna mõiste definitsioon

Kogukond on mingis piirkonnas elav teatud sotsiaalse suhte võrgustikuga seotud inimeste rühm. Külakogukonna moodustavad inimesed, kes määratlevad end küla elanikena.

Kasutusnäide

Huvikaitse kui tegevus on kogukonnaliikmete huvide, väärtuste ja õiguste esindamine ja kaitsmine. /.../ Külaelanike huvisid kaitsevad võimalikult laia kandepinda omavad kogukonna volitatud esindajad, eestkõnelejad.

dokument: Strateegia eesmärgid

Kogukonna mõiste definitsioon

puudub

Kasutusnäide

Eestimaa tegusad ja kestvad külad on atraktiivsed elupaigad, kus kogukonnad väärtustavad oma kodumaa ja -koha eest seismist ning tähtsustavad koostegutsemist.

Uurimismeetodid

Uuringuraport põhineb kahel erineval metodoloogilisel osal – kvalitatiivsetel poolstruktureeritud fookusgrupi-intervjuudel ning kvantitatiivsel ankeetküsitlusel.

Uurimuse esimese poole fookusgrupi-intervjuude küsimused keskendusid viiele teemale: kogukonna teke, koostöö teiste organisatsioonidega (sh avaliku sektori asutustega), kogukonna mõiste defineerimine, probleemid ja takistused kogukonnana toimimisel, kogukonna edulood. Kvalitatiivne uurimus keskendus linna- ja külakogukondadele.

2014. aasta aprillist maini viidi läbi neli fookusgrupi-intervjuud, kus igas intervjuus osales 3-6 liiget. Valimi moodustasid küla- ja linnakogukondade eestvedajad, aga ka KOVi töötajad. Intervjuud leidsid aset Eesti Külaliikumise Kodukant piirkondlikes keskustes, kolmes maakonnas üle Eesti (Harjumaa, Pärnumaa, Tartumaa). Neljas rühmaintervjuu toimus Ida-Virumaal, kuhu kaasati ka venekeelsete kogukondade esindajaid. Intervjuude keskmiseks pikkuseks oli kaks tundi.

Intervjuud transkribeeriti ning neid analüüsiti vastavalt kvalitatiivsetele meetoditele. Fookusgrupi-intervjuudest saadud tulemused aitavad mõista ja kirjeldada kogukondadega seotud teemavaldkondi. Intervjuude analüüsimisel toodi välja omavahel eristuvad kategooriad, st pöörati tähelepanu sellele, kuidas ja mida ning mispärast öeldi, teisisõnu jälgiti, kuidas intervjuueeritavad eespool mainitud viit teemat tõlgendasid. Intervjuusid analüüsiti nii eraldi kui ka neid omavahel võrreldes.

Uuringu teise poole moodustanud küsitluse eesmärgiks oli koguda andmeid aktiivsete kogukondade kohta Eestis, et saada vastuseid küsimustele, milline näeb välja kogukonna sisemine ja välimine organisatsiooniline korraldus. Ankeetküsitluse valimi koostamisel kasutati juhumeetodit, kus kõikidel respondentidel oli võrdne tõenäosus valimisse kuuluda. Valimi moodustamise aluseks oli kogukonna liikmesus või kokkupuude kogukonnaga seotud tegevustes. Seega moodustati valim nende andmeregistrite põhjal, kus oleks võimalik saada kontakte vastajate kohta, kes kuuluvad või kel on kokkupuude mittetulundusühenduse, sihtasutuse, seltsingu ja/või registreerimata ühendusega. Valimisse kuulunute andmed saadi järgmistest andmebaasidest: liikumise Kodukant külavanemate, külamajade ja külade ühendused (n=1300), maakondlike arenduskeskuste vabaühendused (n ≤ 10 000), Linnaidee algatus (n=26) ning Eesti Ökokogukondade Liidu liikmed (n=68). Andmeid koguti ajavahemikul 25.06.2014 – 29.08.2014.

Statistiliste andmete kogumine põhines CAWI meetodil ehk veebiküsitlusel. Eespool mainitud valimi registritest saadud kontaktidele saadeti kogumisperiodil regulaarselt meeldetuletuskirju. Ankeet oli eestikeelne ning küsitlus viidi läbi veebikeskkonnas SurveyGizmo.

Küsimused koostati uuringurühma ettepanekute ja osaliselt Tallinna Ülikooli 2010. aastal tehtud kodanikualgatuse institutsionaliseerumise uuringu põhjal. Küsimusi oli ankeedis kokku 38. Ankeet hõlmas järgmisi teemavaldkondi:

- üldinfo – kogukonna geograafiline tegutsemispiirkond, tegevuse organiseeritus;
- liikmesus ja tegevus – millised on kogukonnaliikmete rollid, kui suur on aktiivsus, kogukonna tegutsemisvaldkonnad ja nende ulatus ning koostöö kohaliku omavalitsusega;
- info liikumine – kogukonnasisene suhtlus ehk kuidas jõuab info kogukonnaliikmeteni, mis kanaleid kaudu toimub omavaheline suhtlus ja millel põhinevad otsustusprotsessid;
- kogukonna aktiveerumine, tegutsemisajendid – millistel põhjustel kogukond aktiveerus, kas tegutsemisajendid on aja jooksul muutunud, mis on peamised tegutsemisajendite muutuste põhjused;
- rahaline toetus – kogukonna majanduselu, ehk millistest allikatest saadakse rahastust;
- kogukonna definitsioon – kuidas mõistetakse kogukonda ja selle seotust konkreetse ühendusega, kuhu kuulutakse;
- arenguvajadused ja probleemid – millist tuge on kogukonnad oma tegevusele saanud ning millest tuntakse puudust, takistused kogukonnategevusele ja -arengule.

Saadud andmed analüüsiti statistikatöötlusprogrammis SPSS. Raporti andmebaas on MTÜ Linnalabori ja Eesti Külaliikumine Kodukant valduses.

Kokku vastas ankeedile 612 respondenti, neist 375 (62% valimist) täitis küsimustiku 100%-liselt. Seega on saavutatud representatiivne valim üldkogumi suhtes.

Uuringu empiirilises osas on paralleelselt kvantitatiivsete andmetega välja toodud kvalitatiivsest analüüsist pärinevad intervjuukatkendid.

Ülevaade kogukondadest

Kogukondade kohta ei ole Eestis üldistatud andmeid kogutud, mistõttu saab üldkogumi (ehk kogukondade koguhulga) kohta järeldusi teha kaudselt. Statistikaameti andmetel on kohaliku või piirkondliku elu edendamiseks tegelevaid mittetulundusühendusi 2071 ehk 7% kõikidest MTÜdest. (Samas tegeles 2006. aasta uuringu järgi valdades kohaliku aktiivsusega 11,4% registreeritud mittetulundusühendustest ehk umbes 700 seltsi²⁶, hõlmates 15% Eesti maa-asulatest – küladest ja alevikest.)

Kohalik aktiivsus ei väljendu ainult registreeritud MTÜdena, vaid organisatsiooniliste vormide amplituuda on oluliselt laiem. Liikumine Kodukant on 2013. aastal kokku lugenud 1316 külavanemat, 1188 küla- ja tegevust seltsi ning 51 koostööühendust (vallaülest katusorganisatsiooni ja ümarlauda), mis liidavad kohaliku aktiivsust arendavaid MTÜsid, seltsinguid ja külavanemaid. Registreerimata seltsinguid, mis tegelevad kohaliku arenguga, kaardistati 2006. aastal 450²⁷. Linnaseltse tegevust Linnalabori andmetel Eestis 26 ning neile lisandub veel kümnekond ökokogukonda. Seega on formaalselt organiseerunud kogukondi hetkel Eestis 3500 ringis. Maakondade lõikes on käesolevale uuringule vastajad toodud ära tabelis 2, võrdluseks on kõrvale toodud ka liikumise Kodukant projekti „Eesti külad 2013“ kaardistuse²⁸ andmed.

Tabel 2. Piirkondlikud seltsid, külavanemad ja koostööühendused. Uuringu küsimustikule vastajad maakonniti (allikas Statistikaamet, Eesti Külaliikumine Kodukant)

	Piirkondlikku elu edendavad ühendused	Külavanemad, -liidrid	Koostööühendused KOVIDes	Vastajate hulk antud uuringus (sh linnades)	Vastajate protsent valimist
Harjumaa	518	207	10	81 (39)	24%
Hiiumaa	49	58	0	14	4%
Ida-Virumaa	100	118	10	8	2%
Jõgevamaa	76	25	1	18	5%
Järvamaa	85	97	5	22 (2)	6%
Läänemaa	113	43	0	18 (1)	5%
Lääne-Virumaa	110	97	3	20 (2)	6%
Põlvamaa	132	107	2	17	5%
Pärnumaa	162	15	0	14 (1)	4%
Raplamaa	85	99	5	27 (1)	8%
Saaremaa	155	269	0	23 (1)	7%
Tartumaa	184	44	9	13 (11)	4%
Valgamaa	64	25	2	6	2%
Viljandimaa	114	81	3	33 (4)	10%
Võrumaa	124	76	1	24	7%
Kokku	2071	1361	51	342 (62)	100%

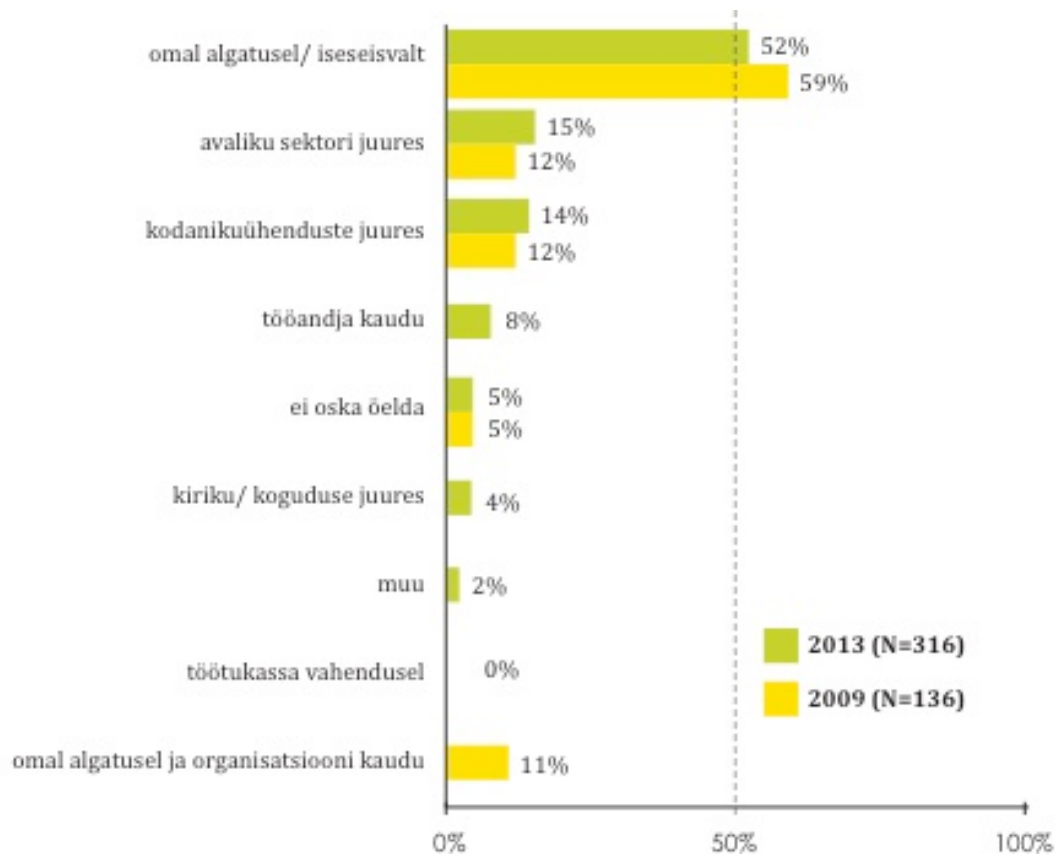
²⁶ Nõgel jt (2006) Külades enamlevinud sotsiaalse ühistegevuse analüüs, Tallinn: Bradley Dunbar Associates Estonia OÜ, Saar-Poll OÜ

²⁷ Helle-Mai Kink jt (2006) Eesti maapiirkondades tegevustevate seltsingute kaardistamine, EV Siseministerium ja Eesti Külaliikumine Kodukant

²⁸ <http://kodukant.kovtp.ee/andmebaasid>

Samas ei hõlma laiendatud organisatsioonide nimekiri kõiki kohaliku aktiivsuse vorme. Uuringu vastajate seas on kogukondi, kes tegutsevad spontaanselt, ilma ühegi formaal-juriidilise aluseta, ning iga kogukonna juures on vabatahtlikke ja kaasalööjaid (vt täpsemalt allpool). On võimalik, et osa kogukondlikult aktiivsetest inimestest ei teadvusta oma tegevust sellisena. Praxise uuringu²⁹ järgi on Eestis lisaks 239 456 inimesele, kes viimase 12 kuu jooksul teadlikult vabatahtlikku tööd teinud, veel ca 55 000 vabatahtlikku, kes ise ennast vabatahtlikuks ei pea. Lisaks tasub tähele panna, et vaid väike hulk vabatahtlikest tegutseb MTÜ juures ja ligikaudu pooled tegutsevad omaalgatuslikult.

See tähendab, et organiseerunud kogukonnad ei pruugi peegeldada tegelikku kohalikku aktiivsust. Ehkki organisatsiooniline vorm soodustab rahastuse taotlemist (paljud fondid ongi mõeldud vaid MTÜde jaoks) ja formaalne toimimine sunnib läbi mõtlema kogukondade juhtimise, ei ole kogukondliku aktiivsuse jaoks organisatsioon tingimuseks, milleni peab kindlasti püüdlema. Kogukondlik aktiivsus algab enne organisatsiooni loomist ning kandub sellest kaugemale.

Joonis 2. Vabatahtlike vabatahtlikus tegevuses osalemise viisid (Praxis 2009)

²⁹ Uus, M., Hinsberg, H., Mänd, T., Batueva, V. (2013) Vabatahtlikus tegevuses osalemine Eestis 2013. Tallinn: Poliitikauuringute Keskus Praxis

Kogukondade tegutsemisvormid

Uuringu küsimustikule vastanud kogukondadest on 75% registreeritud MTÜ-na, 9% kogunevad spontaanselt ilma formaalse organiseeritusega, 6% kogukondadest kogunevad külavanema eestvedamisel ja 6% tegutsevad seltsingulepingu alusel. Statistika puudulikkus raskendab kogukondade tegutsemisvormide kohta järelduste tegemist, kuid võimaldab teha hästiargumenteeritud oletusi. Erinevatest allikatest kogutud andmete järgi (vt tabel 2) on MTÜna registreeritud kogukondade osakaal pisut väiksem kui käesoleva uuringu vastajate seas ja kui eeldada, et iga külavanema ümber koguneb kogukond, siis sellisel juhul on külavanemate eestvedamisel kogunevate kogukondade osakaal suurem. Ehkki praegune korraldus näeb ette, et külavanema valivad külaelanikud, rõhutatakse külavanema puhul pigem tema kui esindaja funktsioonile³⁰. Seega võib sarnaselt kohaliku omavalitsuse valimistega näha, et valimiste toimumine iseenesest ei tingi kogukonna olemasolu. Küsitlusele vastanud MTÜde kõrget protsenti võib selgitada nende tegevuse mõnevõrra kõrgem organiseeritus ja suutlikkus, mistõttu tegelikkuses on seltsingulepingu alusel toimivate kogukondade arv omakorda suurem (sellele viitab ka uuring aastast 2006³¹).

Nendest kogukondadest, kes ei ole oma tegevust formaalselt organiseerinud (MTÜna või mõnel teisel kujul), enamuse ehk 72% seda teha ei soovigi. Vaid 16% vastasid, et neil on see plaanis lähiajal ning 10% vastasid, et MTÜna registreerimine on plaanis kaugemas tulevikus. Ligilähedaselt samasuguse tulemuseni jõudis ka liikumise Kodukant 2006. aasta uuring, kus kaardistati kohalikke seltsinguid ja teisi kogukonnavorme.

Pisut üle poole (52%) vastanutest nentisid, et nende kogukonnaga samas piirkonnas ei tegutse ühtegi sarnaste eesmärkidega ühendust. Üle veerandi (27%) vastasid, et sarnaste eesmärkidega ühendusi tegutseb nende piirkonnas mitu ning 16% kogukondade piirkonnas tegutseb üks samasugune kogukond.

Kogukonna eestvedajad

Kuna kogukondlikku aktiivsust on keeruline määratleda, küsisime oma uuringus kolme tüüpi liikmete kohta: eestvedajad, aktiivsed liikmed ja kaasalööjad. Eestvedajad on need kogukondlased, kes seavad sihte ja algatavad tegevusi; aktiivseteks liikmeteks peame neid, kes osalevad regulaarselt kogukonna ettevõtmistel ja kooskäimistel; kaasalööjad osalevad episoodiliselt kogukonna tegevustes. Selline jaotus annab selgema ülevaate kogukondade suurusest ja koosseisust, kuna näiteks MTÜ liikmed ja aktiivsed osalejad ei pruugi kokku langeda.

Pea pooled vastanutest (46%) töid välja, et nende kogukonnal on 3-5 eestvedajat (st inimest, kes algatavad tegevusi ja seavad sihte), kolmandik (33%) vastas, et nende kogukonnal on 1-2 eestvedajat ning ligikaudu viiendik (19%), et neil on üle viie eestvedaja. 2% vastanutest tõi välja, et nende kogukonnal pole ühtegi kindlat eestvedajat. **Eestvedajate arv kogukonnas on statistilises seoses kogukonna aktiivsete liikmete arvuga. Mida rohkem on aktiivseid liikmeid, seda suurema tõenäosusega on kogukonnal rohkem eestvedajaid.**

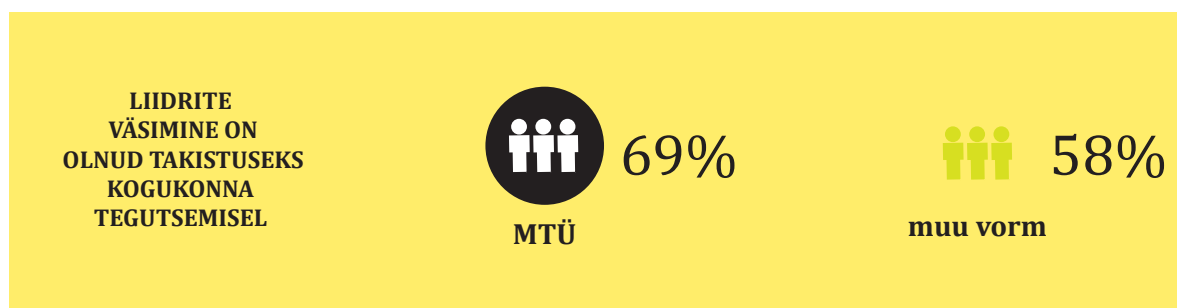
³⁰ Ivi Proos, Kaie Toobal, Mai Kolnes (2008) Külavanema statuut. Kommenteeritud väljaanne, Tartu: Kodukant

³¹ Vt ka Hele-Mall Kink, Ülle Lepp, Eha Paas (2006) Eesti maapiirkondades tegutsevate seltsingute kaardistamine, Tallinn: Kodukant

Tabel 3. Eestvedajate arv kogukondade tegutsemispaikade järgi

tegutsemispaik	1-2 eestvedajat	3-5 eestvedajat	üle 5 eestvedaja	pole kindlat eestvedajat
linn	32%	43%	21%	4%
alev, alevik	26%	55%	19%	0%
küla	36%	45%	17%	2%
keskmine	33%	45%	19%	2%

Kogukonna eestvedajate rolli peetakse äärmiselt oluliseks, seda ka mitme eestvedajaga kogukondade puhul. Suurem osa vastajatest (65%) leidis, et ilma eestvedajata laguneks kogukond laiali ning vaid 3% kogukondadest toimiks ka ilma liidriteta. MTÜdena registreeritud kogukondades tuntakse liidrite väsimise pärssivat mõju pisut tihemini kui teistes kogukondades, mis võib viidata formaalse organisatsiooni juhtimise suuremale koormusele ja bürokraatialle.

Joonis 3. Liidrite väsimise tunnetamine kogukonna organiseerimise vormi järgi

Varem on leitud, et Eesti kodanikuühiskonna üks peamisi probleeme on selle liidrikesksus, mis tähendab, et organisatsiooni tegevus võib kergesti lakata, kui eestvedaja enam mingil põhjusel kogukonnaelu korraldamisega ei tegele³². Kuna käesoleva uuringu järgi on enamikus kogukondades liidreid 3-5, annaks see alust mõõdukaks optimismiks, et kogukondlik aktiivsus erineb teistest kodanikuaktiivsuse vormidest vähemalt liidrite hulga poolest. Kuid kogukondlased ise sellist optimismi ei jaga. **Kogukondade toimimine sõltub väga suurel määral juhtidest, mistõttu kogukondliku aktiivsuse jätkusuutlikkus ei ole praeguste tegutsemisviiside juures tagatud.**

Aktiivsed liikmed

Enam kui poolte (57%) kogukondade suuruseks on kuni 10 aktiivset liiget. Umbes veerand kogukondadest (27%) koosneb 11-20 aktiivsest osalejast, 10% kogukondadest on 21-30 aktiivse liikmega ning vaid 6% kogukondadest on suuremad kui 30 aktiivset liiget.

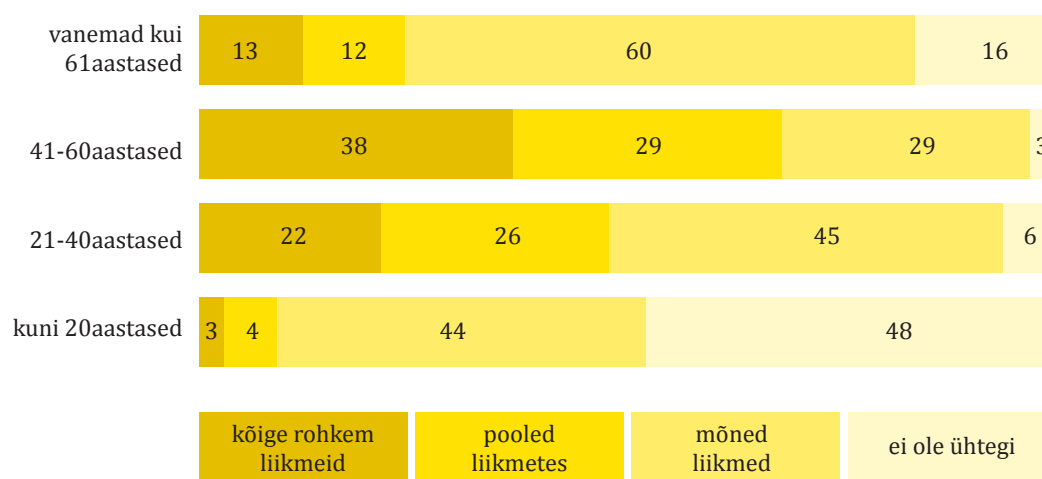
³² Mikko Lagerspetz (2007) Oligarhia raudne seadus Eesti kodanikuühiskonnas. – Lk 153-169 teoses Erle Rikmann (toim) Algatus, osalus ja organisatsioonid. Uurimusi Eesti kodanikuühiskonnast. Tallinn: Tallinna Ülikooli kirjastus

Tabel 4. Aktiivsete liikmete arv kogukondade tegutsemispaikade järgi

tegutsemispaik	1-5 aktiivset liiget	6-10 aktiivset liiget	11-20 aktiivset liiget	21-30 aktiivset liiget	üle 31 aktiivse liikme
linn	26%	20%	39%	4%	11%
alev, alevik	31%	28%	21%	13%	7%
küla	25%	37%	25%	10%	3%
keskmine	25%	32%	27%	10%	5%

Seega on kogukonna keskmine aktiivsete liikmete arv 9-10 inimest. See vastab sotsiaalpsühholoogias teada primaarse grupi maksimumsuurusele ehk inimeste hulgale, kes saavad korraga mugavalt teineteisega vestelda, ilma et suurem grupp laguneks laiali väiksemateks.

Üle poolte (51%) vastajate hinnangul on enamik aktiivsetest liikmetest üle 40aastased, samas kui umbes viiendiku (22%) kogukondade puhul on enamus aktiivsetest liikmetest vanuses 21-40 aastat.

Joonis 4. Kogukonna aktiivsed liikmed vanusegruppide järgi

Klasteranalüüsiga eristub kolm kogukonnatüüpi aktiivsete liikmete vanuse järgi.

- Kõige rohkem (45% kogukondadest, n=171) on neid kogukondi, kus on peamiselt 40–60aastased inimesed ja mõned 20–40aastased inimesed.
- Järgmisena (34% kogukondadest, n=129) on kogukondi, kus on kõigis vanuses aktiivseid inimesi, kuid kõige rohkem siiski 40–60aastaseid.
- Kolmandaks: viiendikus kogukondadest (20%, n=76) on samuti kõigist vanusest inimesi, kuid kõige rohkem on 20–40aastaseid liikmeid.

Veidi üle poole vastanutest (54%) töid välja, et nende kogukonna aktiivsete liikmete seas on rohkem naisi; 37%, et aktiivsete liikmete seas on mehi ja naisi võrdselt, ning 9%, et mehi on rohkem. Nende hinnangutega ühilduvad ka ankeetidele vastajate endi andmed. Nimelt nende seas olid valdavalt 40–60aastased (56%) naised (71%), kes on ise kas juhatuse liikmed (64%) või eestvedajad (49%). Käsitledes kogukondlikku aktiivsust kui vabatahtlikku tegevust langeb

see kokku varasemate uuringutega, kus meeste ja naiste suhe vabatahtlike hulgas on naiste suunas kaldu vahekorras 40/60³³.

95% vastanutest tõi välja, et nende kogukonna aktiivsetest liikmetest enamik on seal kandis elanud üle viie aasta. Ka enamus (89%) valdavalt noorte liikmetega kogukondadest on oma elukohas elanud kauem kui viis aastat.

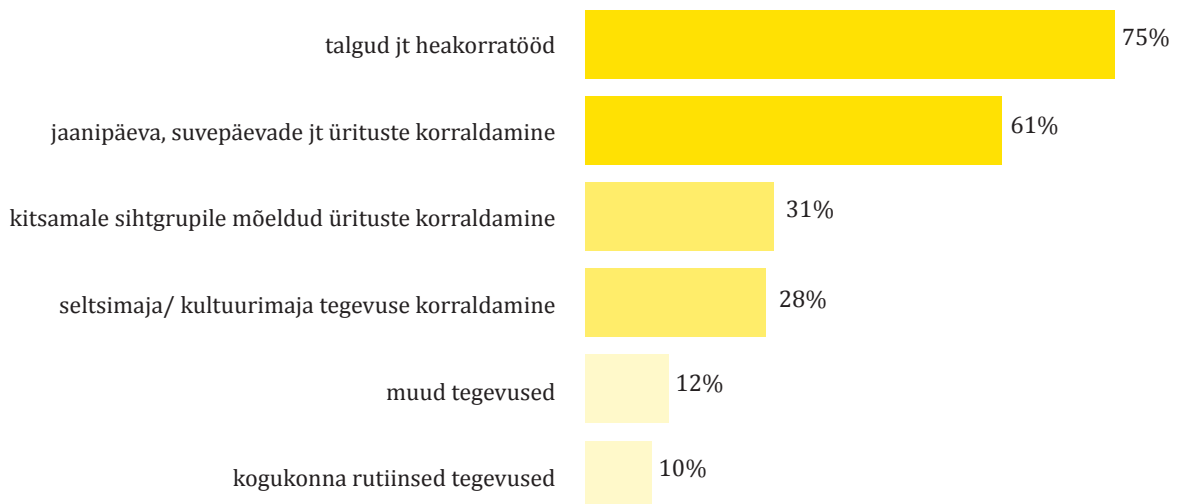
Seega võib üldistatult väita, et keskmine kogukondlik aktivist on keskealine või vanem naisterahvas, kes on oma kodukohas elanud üle viie aasta. Tema kogukonnas on kuni 10 aktiivset inimest, kes on samuti 40–60aastased.

Samas selgub, et veerandis kogukondadest moodustavad enamuse pigem noored (20–40aastased) inimesed, ehkki kogukonda kuulub ka vanemaid inimesi. Vaadates, kui kaua on kogukondlikult aktiivsed inimesed kodukohas elanud, võib ümber lükata ühe kogukondadega seotud eksiarvamustest, et vaatamata üldisele linnastumisele siirdub maale noori aktiivseid inimesi, kes alustavad kohe kogukonnaelu arendamisega. **Kogukondlik aktiivsus tekib reeglina inimeste seas, kes on oma kogukonnas elanud vähemalt viis aastat.**

Vabatahtlikud ja kaasalööjad kogukondades

Uurisime, kas ja kui palju on kogukondades inimesi, kes aitavad kaasa mõne suurema ürituse või projekti läbiviimisel, kuid ei osale kogukonna töös regulaarselt. Mõnevõrra sarnaseid jaotusi kasutati ka Praxise uuringus vabatahtliku tegevuse analüüsimisel, kus vabatahtlikud jaotati aktiivseteks ja vähemaktiivseteks vastavalt sellele, kas nende osalemine tegevuses on episoodiline või regulaarne³⁴.

Selgus, et kaasa lüüakse talgutel ja teistel heakorratöödel (75%), jaanipäeva, suvepäevade või teiste suuremate ürituste korraldamisel (61%), veidi harvem noortele või mõnele muule kitsamale sihtgrupile mõeldud ürituste korraldamisel (31%) ning seltsimaja/kultuurimaja tegevuse korraldamisel (27%).

³³ Uus, M., Hinsberg, H., Mänd, T., Batueva, V. 2013. Vabatahtlikus tegevuses osalemine Eestis 2013. Tallinn: Poliitikauuringute Keskus Praxis

³⁴ Uus, M., Hinsberg, H., Mänd, T., Batueva, V. 2013. Vabatahtlikus tegevuses osalemine Eestis 2013. Tallinn: Poliitikauuringute Keskus Praxis

Joonis 5. Kaasalööjate osalemine kogukonna erinevates tegevustes

Kaasalööjate hulk kogukondades on ühtlaselt jaotunud ning kindlat tendentsi välja tuua on keeruline. 16%-s vastanud kogukondades on kaasalööjaid 1-5, veerandis kogukondades 6-10 kaasalööjat ning sama paljudes kogukondades 11-20 inimest. 12%-s kogukondadest on kaasalööjaid 21-30 ja 18% puhul üle 31 inimese. Statistilist seost kogukonna teiste näitajatega (tegevuskoht, eestvedajate hulk jne) ei eksisteerinud. **See tähendab, et kogukondade vabatahtlike kaasamise võimekus on pigem juhuslik.**

MTÜna registreeritud kogukondadel on mõnevõrra rohkem kaasalööjaid kui teistel kogukondliku aktiivsuse vormidel (seltsingud, külavanemate eestvedamisel või spontaanselt kogunevad kogukonnad). Nii on mitte-MTÜde seast 54% kogukondadest alla 10 kaasalööja, samas kui MTÜdel jääb kaasalööjate arv alla kümne 41 protsendil. Rohkem kui 20 kaasalööjat on 31%-l MTÜdel ja 25%-l mitte-MTÜdel.

Tabel 5. Vabatahtlike ja kaasalööjate arv tegevuskoha järgi

tegutsemispaik	1-5 vabatahtlikku	6-10 vabatahtlikku	11-20 vabatahtlikku	21-30 vabatahtlikku	üle 31 vabatahtlikku	ei tea
linn	21%	16%	27%	16%	16%	4%
alev, alevik	16%	22%	16%	11%	24%	11%
küla	16%	28%	27%	12%	15%	2%
keskmine	16%	26%	26%	13%	16%	3%

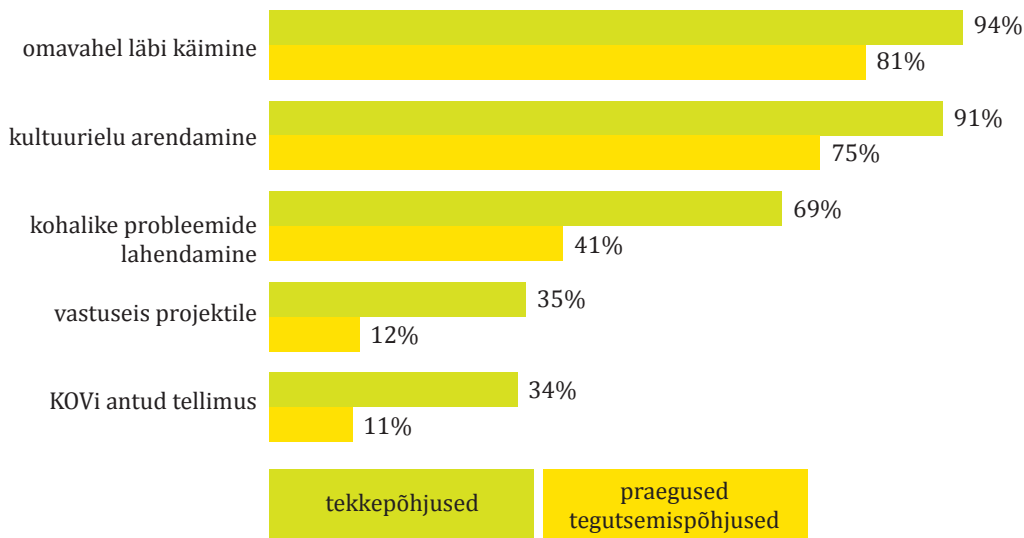
Kogukondade tegevus

Tekkepõhjused ja praegused kooskäimispõhjused

Intervjuudes oldi üldiselt seisukohal, et tänapäevane kogukond on pigem selge pingutuse vili kui “iseenesest olemasolev”, ehkki ajalugu ja traditsioone peetakse kogukonna tekkimise juures oluliseks. Näiteks sõnastati kogukond ühes intervjuus lihtsa tõdemusega: “See on töö, pidev töö”. Selline arusaamine peegeldab selgelt ka teoreetikute seisukohta, et kogukond on pigem protsess kui eesmärk. Kogukond sarnaneb selles mõttes laiema avaliku sfääriga, kus toimub ühishuvide ja -eesmärkide pidev arendamine ja täpsustamine³⁵.

“Kogukond ei pea olema ühtne, minu jaoks on see koostöö, et tuleb kuulata ja vaielda, mille tulemusel tuleb lõpuks mingisugune ühisruum.” (kogukonna liige)

Ankeedis loetlesime võimalikke tekkepõhjusi ning palusime kogukondlastel hinnata, kas vastav põhjus mõjutas kogukonna aktiveerumist otseselt või kaudselt.

Joonis 6. Kogukondade esialgsed tekkepõhjused ja praegused tegutsemispõhjused

Selgus, et valdav põhjus kogukondade tekkimiseks ja praeguseks kooskäimiseks on soov arendada kultuurielu (91%) ning omavahel läbi käia (94%). Olulisel kohal on ka vajadus lahendada mõnda probleemi (69%).

Märkimisväärne on ka see, et põhjused „vastuseis mõnele projektile“ ja „KOV-i tellimus“ on olulised küll kogukonna tekkimisel, kuid vähem olulised praeguste kooskäimispõhjuste hulgas.

Selgus, et mida suurem kogukond, seda rohkem märgiti praeguste kooskäimispõhjustena probleemide lahendamist. See on täiesti ootuspärane tulemus, sest suurema aktiivse liikmeskonnaga kogukonnad suudavad tõenäoliselt rohkem ressursse kogukonna töösse kaasata.

Torkab silma, et kogukondliku aktiivsuse põhjuste hulgas on nii protest või vastuseis mõnele projektile kui ka KOVi poolt tulnud tellimus sama osakaaluga (34%). Sealjuures ei ole kummalgi aktiveerumispõhjusel statistilist seost sellega, kas kogukonnas on kohaliku

³⁵ Jürgen Habermas (1962/2001) Avalikkuse struktuurimuutus, Tallinn: Kunst

omavalitsuse liikmeid või ei ole. **See viitab, et kogukond ja kohalik omavalitsus ei ole oluliselt seotud, kogukond aktiveerub ning tegutseb KOVist sõltumatult.**

Kohaliku omavalitsuse ja kogukondliku aktiivsuse üsna juhuslikku seotust iseloomustab intervjuudes välja koorunud tõdemus, et kogukond tekib pigem sinna, kus on aktiivseid inimesi, mitte vastavalt omavalitsuse (või küla) piiridele.

“Kui näiteks viie küla peale on üks selts, siis külakogukond igas viies külas ei määratlegi ennast kogukonnana, vaid nad käivadki koos selle seltsi või seltsimaja juurde ja sinna tekibki siis seltsiliikmete ja aktiivsete liikmete põhjal uus kogukond.” (kogukonna liige)

Samas selgub, et kogukond võib olla kitsas valdkonnas koostööd tegev inimeste rühm, mis ei ole otseselt piirkonnaga seotud. Pigem kirjeldatakse kogukonda funktsionaalsuse ehk koostöövõime kaudu.

“See on külarahva, ettevõtete, koolide, rahva, raamatukogude, kultuuri- ja spordimajade sünergia, et nad kõik teevad koostööd omavahel.” (kogukonna liige)

Kogukondade tekkepõhjuste ja praeguste tegutsemispõhjuste uurimiseks analüüsisime põhjuseid klasteranalüüsi meetodil. Selleks moodustas andmetöötlusprogramm vastuste põhjal grupid, mis oleksid seesmiselt võimalikult sarnased ning erineksid võimalikult palju teistest gruppidest. Vastavalt grupeerimise aluseks olevatele põhjustele lisasime gruppide mõistmiseks üldistavad nimetused.

Tabelit 6 analüüsidest torkab silma mõneti ootuspärane tulemus, et suurem osa ehk pooled kogukondadest on tekkinud soovist kultuurielu arendada ning omavahel suhelda. Neid tekkepõhjusi võiks üldistatult nimetada ekspressiivseteks. Praeguste tegutsemispõhjuste seas on aga ekspressiivsete kogukondade osakaal vähenenud kolmandikuni.

Suuruselt teise grupi ehk umbes kolmandiku moodustavad kogukonnad, mille tekkepõhjusi võib üldistatult pidada instrumentaalseteks ehk soov midagi ära teha. Eelkõige on selleks tahtmine mõni kohalik probleem lahendada, kuid kaudselt mõjutavad ka KOVi tellimus või vastandlikult hoopis vastuseis mõnele projektile. Praeguste kooskäimispõhjuste seas on need, tekkepõhjustelt sarnased grupid, omavahel rohkem eristuvad. Umbes neljandiku moodustavad need kogukonnad, mida võib pidada koostööaltiks KOViga ning väiksema osa (11%) need kogukonnad, keda pigem motiveerib vastandumine mõnele projektile (ent nad võivad lahendada ka mõnda kohalikku probleemi).

Tekkepõhjuste järgi väikseima grupi moodustasid kogukonnad, kes ei osanud välja tuua ühtegi peamist aktiveerumise ajendit. Enamik loetletud põhjustest mõjutas neid kaudselt, kuid kindlasti ei mõjutanud neid KOVi tellimus. Praeguste kooskäimispõhjuste järgi on üheselt määratlemata tegevuspõhjustega kogukondade hulk kasvanud 28%ni. Kuna ekspressiivsete funktsioonidega kogukondade osakaal on vähenenud, võib arvata, et algselt kultuurielule ja suhtlusele orienteeritud grupid on harjunud koos käima ja tegutsema ilma üheselt selge põhjuse või sõnastatud eesmärgita.

Tabel 6. Kogukondade tüübid tekkepõhjuste ja praeguste tegutsemispõhjuste alusel

TEKKEPÕHJUSED

„KULTUURIELU JA SUHTLUSE ARENDAMINE“

(n=175 ehk 51%)

Enamiku kogukondade tekkepõhjusteks oli soov arendada kultuurielu ja omavahel suhelda. Kaudselt võis mõjutada ka vastuseis mõnele arendusele või KOVi tellimus, kuid algatuse põhjuste seast puudus soov mõnda probleemi lahendada.

„KOHALIKE PROBLEEMIDE LAHENDAMINE“

(n=111 ehk 32%)

Suuruselt teine grupp on kogukonnad, mille otseseks mõjutajaks on soov lahendada mõnda kohalikku probleemi, arendada kultuurielu ja suhelda teiste kohalike inimestega. Kaudselt mõjutasid ka vastuseis mõnele projektile või soov täita KOVi tellimust.

„ÜHESELT MÄÄRATLEMATA TEKKEPÕHJUS“

(n=57 ehk 16%)

Kolmanda grupi moodustavad kogukonnad, mis ei osanud välja tuua ühtegi otsest tekkepõhjust, kuid mida kaudselt mõjutas nii soov arendada kultuurielu ja suhelda kui ka mõne probleemi lahendamise vajadus või vastuseis projektile. Nende kogukondade teket ei mõjutanud KOVi tellimus.

TEGUTSEMISPÕHJUSED

„KULTUURIELU JA SUHTLUSE ARENDAMINE“

(n=137 ehk 34%)

Nagu tekkepõhjuste puhul, on suurim grupp neid kogukondi, keda hoiab koos soov arendada kultuurielu ja kohalikega suhelda, teisi põhjusi ei mainitud.

„KOHALIKE PROBLEEMIDE LAHENDAMINE“

(n=103 ehk 26%)

Praeguste kooskäimispõhjuste alusel moodustus suurem grupp kogukondi, mis käivad koos nii kultuurilise isetegevuse, suhtlussoovi kui ka soovi tõttu lahendada mõnd kohalikku probleemi.

„REAKTIIVNE KOGUKOND“

(n=44 ehk 11%)

Väikese alagrupi moodustavad need kogukonnad, mis käivad koos nii kultuurilise isetegevuse, suhtluse, probleemilahenduse kui ka vastuseisu tõttu mõnele projektile, kuid mille kooskäimise põhjuste hulgas ei ole KOVi tellimust.

„ÜHESELT MÄÄRATLEMATA TEGEVUS“

(n=113 ehk 28%)

Suuruselt teise grupi praeguste tegutsemispõhjuste alusel moodustavad kogukonnad, kes ei osanud ühtegi otsest mõjutegurit välja tuua, mis neid koos hoiab. Kõik väljapakutud põhjused (soov arendada kultuurielu, soov suhelda, KOVi tellimus, vastuseis mõnele projektile või soov lahendada mõnd probleemi) mõjutasid seda kogukonnatüüpi kaudselt.

Kogukondlikud ideaalid ja tegelikkus

Kooskäimispõhjustest vahest olulisemaks võib pidada seda, millist kogukonda peavad kogukondlased ise ideaaliks. Selleks küsisime ankeedis eeldusi, mis peavad kogukondadel olema täidetud ja ka seda, kas need on konkreetsel kogukonnal olemas või püüeldakse nende poole. Faktoranalüüsiks koondasime andmeid selliselt, et kolmest küsimusest ja kaheksast muutujast saaks välja tuua peamised ühised tunnused ja suunad. Nende faktorite kirjeldamise teel saame selgema ülevaate, mida peetakse kogukonna puhul oluliseks ja mille poole püüeldakse. Niimoodi suudame kirjeldada kogukondlaste endi ideaale, milline peab üks õige kogukond olema.

Tabel 7. Kogukondade ideaalid, mille poole oma tegevuses püüeldakse

	<p>Ideaali võib pidada instrumentaalseks, kuna teistest eristab seda võime vahendada nii ühiseid, kuid ka erinevaid seisukohti, mis viitab eesmärgistatud ratsionaalsele tegevusele.</p>	<ul style="list-style-type: none">• Koostöövõime tegevuste korraldamisel• Meie-tunne, mis on kõikidel kogukonna liikmetel• Võime esindada kogukonna ühtseid seisukohti• Võime vahendada erinevaid seisukohti, mis kogukonnas kuuldavale tuuakse• Järjepidev silmast silma suhtlus• Järjepidev suhtlus interneti teel
	<p>Ideaali võib pidada ekspressiivseks ning vastavaks "traditsioonilisele" ettekujutusele külakogukonnast, kus peetakse oluliseks ühiseid väärtusi ja traditsioone, kuid mitte pidevat suhtlust või seisukohtade väljendamist.</p>	<ul style="list-style-type: none">• Koostöövõime tegevuste korraldamisel• Meie-tunne, mis on kõikidel kogukonna liikmetel• Jagatud ajalugu ja traditsioonid• Ühised väärtused ja arusaamad
	<p>Ideaali keskmes on suhtlus ning avatus uutele liikmetele, mis põhineb ühisel kooskäimiskohal. Eristub meie-tunde puudumine, mis viitab avatud kultuurikeskusel või seltsimajal põhinevale kogukonnale.</p>	<ul style="list-style-type: none">• Koostöövõime tegevuste korraldamisel• Jagatud ajalugu ja traditsioonid• Ühine kooskäimiskoht (nt seltsimaja, külaplats)• Avatus uutele liikmetele• Järjepidev silmast silma suhtlus• Järjepidev suhtlus interneti teel

Ideaalidest lähtub, et kõiki kogukonnatüüpe seob kogukonna koostöövõime tähtsustamine. Samas on oluline välja tuua, et ükski teistest väljapakutud vastusevariantidest ei ole kõikide kogukondade jaoks ühiselt oluline.

Grupeerides tunnuseid selle järgi, millised mainitud omadustest kogukondadel juba on ja milliste poole nad alles püüdleval, eristub neli gruppi. Kõige enam (n=114) on selliseid kogukondi, millel on oma kooskämiskoht ja avatus uutele osalejatele, kuid teiste kogukondlike aspektide poole nad alles püüdleval. Suuruselt teise grupi (n=85) moodustavad kogukonnad, millel ei ole enda hinnangul veel ükski tingimus täidetud, kuid sinna poole püüeldakse. Kogukonnad suuruselt kolmandas grupis (n=69) on täitnud kõik ideaalid ning ainsana soovitakse jõuda selleni, et kõik kohalikud elanikud on kaasatud. Neljanda grupi kogukonnad (n=48) on saavutanud pideva suhtluse ning püüdleval ülejäänud aspektide poole, kuid ei soovi endale ühist kooskämiskohta.

Üldistatult võib öelda, et kogukonnad valivad oma arengus kahe tee vahel: ühistest eesmärkidest lähtumine (millegi ära tegemine või ühiste väärtuste kinnitamine) või ühine kooskämiskoht (või selle koha tekitamine). Arusaadavalt on teisedki aspektid kogukondliku aktiivsuse juures tähtsad, ent saab täheldada, et ühise kooskämiskoha (seltsimaja, külamaja) olemasolu on kogukondade jaoks praeguses ühistegevuses väga olulisel kohal.

Tegutsemisulatus

Uuringust selgub, et kogukonna tegutsemispiirid ei pruugi ühtida omavalitsuse piiridega. Kogukonna tegutsemispiirkonnaks võib olla omavalitsusest väiksem üksus (külas tegutseb 66%, linnaosas 12% kogukondadest), see võib omavalitsuse piiridega ühtida (alevis või alevikus tegutseb 10% ja terves maakonnas 4%), kuid see võib olla ka üle-eestiline või üle-euroopaline.

Intervjuuaruteludest selgus kogukonna tegutsemistasandi side identiteediga. Kuna inimeste identiteedid muutuvad ajas ja vastavalt olukorrale, võib ka kogukondlik identifitseerimine vastavalt ajale või olukorrale muutuda. Nii näiteks võib inimene tunda kogukondlikku kuuluvust oma kortermaja elanikega või kogu Eesti rahvastikuga.

Organiseerunud kogukondade puhul eristas klasteranalüüs nelja kogukonnatüüpi vastavalt nende tegutsemisulatusetele. Kõige levinum on selline kogukond (155 kogukonda ehk 43%), mis tegutseb pidevalt kogukondlikul tasandil ning vahel ka omavalitsuse tasandil. Oluliselt väiksem osa kogukondadest (77 kogukonda ehk 22%) tegutseval vahel kogukondlikul, vahel omavalitsuse tasandil. Need kaks kogukonnatüüpi vastavalt kõige selgemini levinud arusaamale kogukonnast kui omavalitsusega seotud ning oma tegutsemisulatuselt sarnaneval inimeste rühmast. Samas tegutseb 20% kogukondadest lisaks omavalitsus- ja kogukonnatasandile aegajalt üle-eestiliselt ning 14% tegutseb aegajalt ka üle-euroopalisel tasandil.

Kogukondade juhtimine ja ressursid

Suhtlusviisid

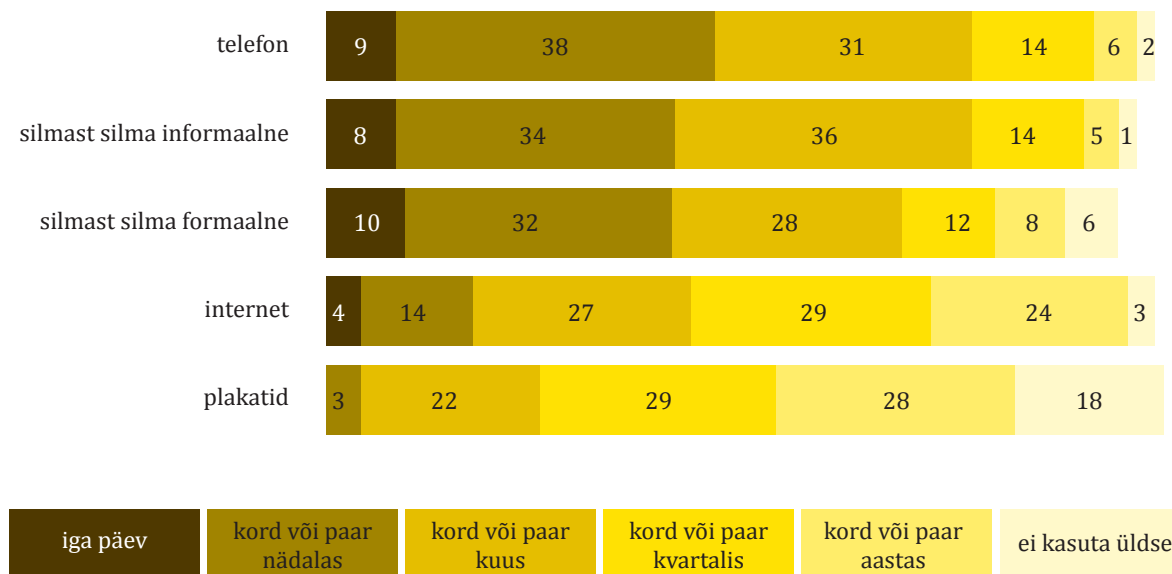
Eeldades, et kogukonnad kasutavad erinevaid suhtluskanaleid ning teevad seda erineva intensiivsusega, uurisid autorid, kui tihti erinevaid suhtluskanaleid kasutatakse. Eelkõige sooviti teada, millisel moel ja kui sageli kogukonnaliikmetega suheldakse.

Selgus, et kõige üldisem suhtlusvahend on telefon, mille abil suheldakse kogukonna liikmetega keskmiselt kord nädalas (seda märkis 38% vastanutest), kord või paar kuus (31% vastanutest) või igapäevaselt (9% vastanutest). Populaarsuselt järgmine on isiklik suhtlus juhuslikel silmast silma kohtumistel, mis toimuvad kas kord või paar korda kuus (36%), kord nädalas (34%) või igapäevaselt (8%). Internet teel suhtleb kord nädalas 32% vastanutest, kord või paar korda kuus 28% vastanutest.

Formaalseid koosolekuid peab pisut vähem kui kolmandik kogukondlastest kord või paar korda kvartalis (29% vastanutest), umbes veerand kogukondlastest (27%) kord või paar korda kuus või kord või paar korda aastas (24%).

Kokkuvõtlikult: igapäevaselt suheldakse pigem interneti teel, iganädalases suhtluses kasutatakse ennekõike kas telefoni, internetti või suheldakse silmast silma juhuslikel kohtumistel. Kord kuus aga suheldakse kas formaalselt (koosolekutel) või telefoni teel.

Plakateid kasutatakse oma tegevusest teavitamisel reeglina mitte sagedamini kui kord või paar korda kuus (22%), kuid valdavalt siiski harvemini, kas kord kvartalis (29%) või kord aastas (28%). 18% kogukondadest ei kasuta plakateid teavitusvahendina üldse.

Joonis 7. Kogukonnasisese suhtluse kanalite kasutamise sagedus (%)

Ligikaudu veerand kogukondadest saadab välja uudiskirja, neist 19% vastavalt vajadusele, 4% regulaarselt ning 77% kogukondadest ei tee seda kunagi. Nende kogukondade seas, mis kasutavad internetti, on populaarseimad veebikanalid Facebook (53,9%), meililist (48,8%) ning koduleht (45,8%).

Suhtluskanalite osas viitavad uuringu andmed sellele, et eelistatud on sellised suhtluskanalid, mis jõuavad ennekõike kogukonnaliikmeteni (telefon, juhuslikud kohtumised). Interneti suhtlusvõrgustikke ja meililiste võib pidada poolavalikeks suhtluskanaliteks, mida piirab nii internetikasutamine üldiselt kui ka see, kas ollakse seotud toimiva võrgustiku või meililistiga või mitte. Selliseid suhtluskanaleid, millel pole piiranguid ja mis on suunatud kõigile (nt koduleht, plakatid) või mille kaudu on kõrvalseisjal võimalik kogukonnaga ühineda (ametlikud koosolekud), kasutatakse harvemini. **Siit saab järeldada, et kogukonnasuhtlus on suunatud pigem oma kogukonna liikmetele, vähem tegeletakse inimeste kaasamisega väljastpoolt.**

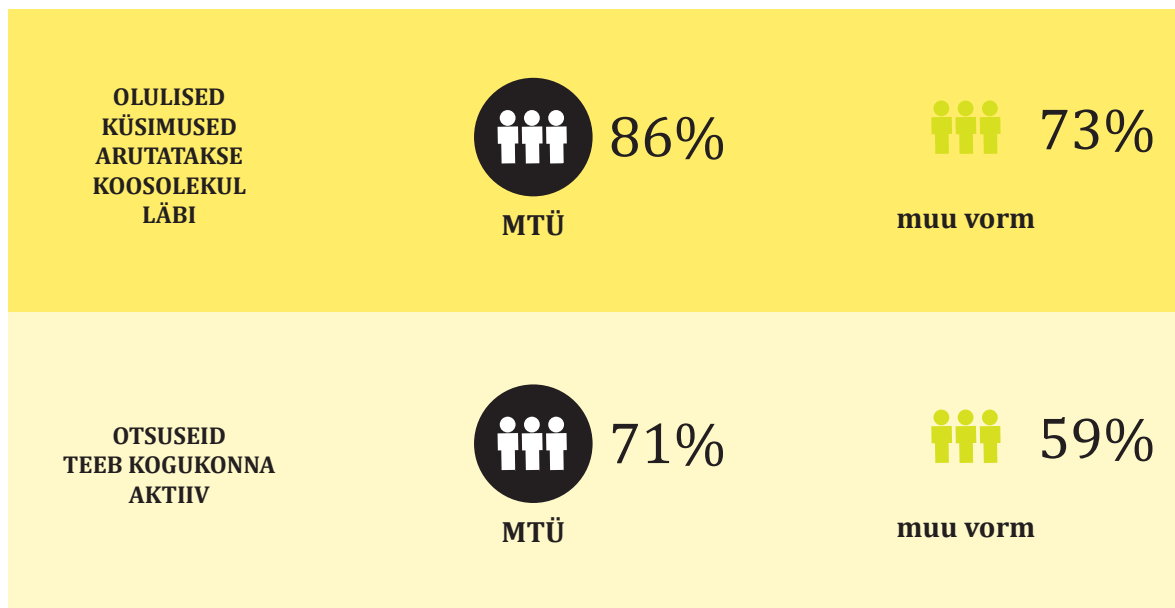
Otsustamisviisid

Uuringus pidid kogukondlased hindama kogukonnas toimivat otsustamisviisi. Oluliseks uurimisküsimuseks oli see, kuivõrd kaasatakse kogukonnaliikmeid otsuste tegemisse. Selgus, et ehkki enamikus kogukondades arutatakse olulised teemad koosolekul läbi (83% kõigist kogukondadest alati või sageli), teeb otsuse valdaval juhul siiski kogukonna juhatus või aktiiv (71% alati või sageli). Võttes arvesse suhtlemisviisidest välja tulnud koosolekute pidamise suhteliselt väikest sagedust (need toimuvad 60%-s kogukondadest harvem kui kord kolme kuu tagant) ning et vaid 55%-s kogukondades arutatakse olulised teemad läbi meililistis, viitab see kogukondade üldisele juhi- või juhtkonnakesksusele otsustusprotsessides.

Tabel 8. Erinevate otsustamisviiside kasutamise sagedus

	alati	sageli	harva	mitte kunagi
olulised teemad arutame koosolekul läbi	49%	32%	14%	2%
olulised teemad arutame meililistis läbi	15%	40%	25%	17%
tegevusvaldkondadel on eestvedajad, kes langetavad otsuseid	17%	40%	28%	10%
otsuseid langetab kogukonna juhatus või aktiiv	25%	46%	20%	4%
otsuseid langetab kogukonna eestvedaja	7%	32%	38%	15%

Seoste täpsem uurimine selgitas, et otsustusviiside ja kogukonna suuruse vahel on nõrk statistiline seos. Siiski saab öelda, et olulisi teemasid arutatakse koosolekutel suurema tõenäosusega suurema aktiivsete liikmete arvuga (Pearsoni korrelatsioonikordaja 0.129) ning rohkemate eestvedajatega (Pearsoni korrelatsioonikordaja 0.116) kogukondades. Otsuseid langetab ainult juhatus tõenäosemalt nendes kogukondades, kus eestvedajaid on rohkem (Pearsoni korrelatsioonikordaja 0.153).

Joonis 8. Oluliste küsimuste ühine arutamine ja otsustamisviisi kogukonna toimimisviisi järgi

Külavanema juhtimisel või spontaanselt kogunevad kogukonnad on oma otsustes pisut vähem demokraatlikud kui ülejäänud kogukonnad. Neist kogukondadest 27% ei aruta olulisi otsuseid koosolekutel läbi, MTÜde seas on selliste kogukondade osakaal väiksem (14%.) Lõplikke otsuseid võtab MTÜde juhatus või aktiiv vastu sagedamini (79%) kui seltsingud, külavanemate eestvedamisel või spontaanselt toimuvad kogukonnad (59%).

Mõneti on sellised tulemused vastuolulised – MTÜdes arutatakse kogukonnaliikmetega rohkem, ent otsustab sagedamini juhatus; samas kui külavanemate algatusel, seltsingulepingu alusel või spontaanselt kogunevates kogukondades arutatakse ühiselt olulisi küsimusi vähem ning eestvedajad teevad vähem ainuisikulisi otsuseid. Üheks võimalikuks tõlgenduseks on see, et otsustusmehhanismid mitte-MTÜdes on selgelt väljakujunemata (ega ole seadustega reguleeritud) ning sõltuvad seetõttu konkreetsest tegevusest või kontekstist. Külavanemate eestvedamisel toimivaid kogukondi võib mõjutada asjaolu, et varasemates käsiraamatutes kirjeldatud juhtimis- ja otsustusmehhanismid rõhutavad rohkem külavanema isiklikku otsustusvõimet ja vastutust ning pisut vähem piirkonna elanike kaasamist otsustamisse. Viimastel aastatel on aga käsiraamatutes sellele küsimusele eraldi tähelepanu pööratud, toodud välja kogukondliku demokraatia olulisus ja juhised selle saavutamiseks.

Kogukonna rahastus

Kogukondade rahastamine on 2013. aastal toimunud väga erinevatest allikatest ning allikate osatähtsus on erinev. Vaatamata sellele, et kõige enam kogukondi on toetust saanud kohalikul omavalitsuselt, on selle olulisus kogukondade jaoks teisel kohal. Ilmselt on siin põhjuseks omavalitsuste suhteliselt tagasihoidlikud rahastusvõimalused: toetusi jagub küll paljudele, kuid need on võrdlemisi väikesed. Olulisimaks toetuste allikaks peetakse toetusi fondidest (Kodanikuühiskonna Sihtkapital, sh kohaliku omaalgatuse programm, Kultuurkapital ja teised riiklikud fondid). Kolmandaks oluliseks sissetulekuallikaks on liikmemaksud ja annetused. Majandustegevusest on tulu saanud pisut üle kolmandiku kogukondadest ning selle osatähtsus

jääb pisut alla liikmemaksude tähtsusele. Kõige vähem on kogukonnad saanud toetust äriühingutelt ning sellise toetuse olulisus rahastusallikana on olematu.

Tabel 9. Kogukondade rahastusallikad ja nende olulisus

	olulisim rahastusallikas	olulisuselt teine rahastusallikas	olulisuselt kolmas rahastusallikas	oleme saanud raha
riiklike fondide toetus	33%	15%	5%	59%
KOV-i toetus	25%	29%	9%	70%
liikmemaksud	15%	13%	24%	67%
tulu majandustegevusest	9%	15%	11%	38%
äriühingute toetus	1%	2%	3%	13%
puuduvad				11%

Rahastamisallikate poolest sarnanevad kogukonnad teiste kodanikuühendustega. Andmed aastast 2009³⁶ näitavad sarnaseid toetuste allikaid. Erinevusena võib välja tuua, et käesoleva uuringu tulemuste järgi on kasvanud KOVilt (51% --> 70%) ning riiklikelt fondidelt (31% --> 59%) toetust saanute hulk.

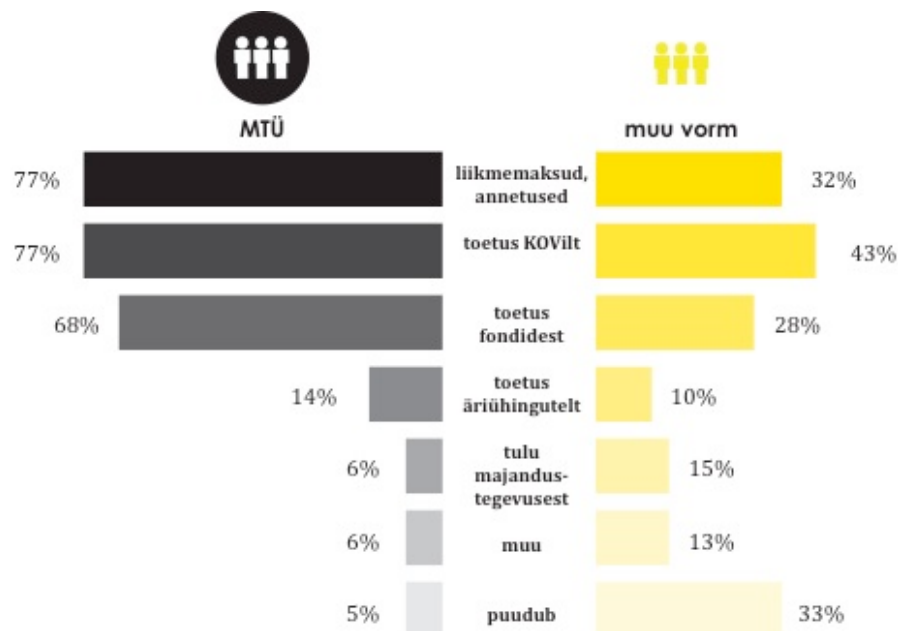
Kui grupeerida kogukonnad rahastuse hankimise võimekuse järgi, selgub, et nendest suurim osa (50%) on sellised, kus rahastusmudel on laiapõhjaline: nende sissetulek moodustub nii liikmemaksudest, fondidest, kohalikust omavalitsusest kui ka majandustegevusest. Võrdselt on kogukondi, kes on saanud raha KOVilt ja liikmemaksudest, kui ka neid, kellel sissetulekut üldse ei ole (19%). Kõige väiksema grupi moodustavad kogukonnad, kes KOVilt raha saanud ei ole, küll aga liikmemaksudest, fondidest ja majandustegevusest (11%).

Omavalitsusega seotud inimeste (nii töötajate kui volikoguliikmete) kuulumine eestvedajate hulka on seotud kogukonna võimekusega hankida rahastust omavalitsusest (Pearsoni korrelatsioonikordaja 0.157, Crameri V 0,205). See tähendab, et mida rohkem on kogukonna liidrite seas omavalitsusasutuste esindajaid, seda suurema tõenäosusega on kogukond saanud omavalitsusest rahalist toetust. Ilmselt on siin mõjutajaks nii parem teadlikkus rahastusvõimalustest kui ka paremad oskused rahade taotlemisel.

Selgelt tuleb välja, et MTÜdena registreeritud kogukondadel on oluliselt parem rahastatus võrreldes nendega, mis MTÜna registreeritud ei ole. See ei puuduta ainult fondide ja KOV-i toetusi, vaid ka liikmemaksude ja annetuste olulisust kogukonna tulubaasis. Erinevad rahastuse tüübid on ära toodud järgnevas joonisel 9.

Samas on tähelepanuväärne, et MTÜna registreerimata kogukondade seas on ligi kolmandik (28%) saanud toetusi fondidest ning 42% saanud toetusi KOVist. Kolmandikul MTÜna registreerimata kogukondadest puuduvad sissetulekud, samas kui MTÜde seas on sissetulekuta kogukondi 6%.

³⁶ Erle Rikmann, Mikko Lagerspetz, Tanel Vallimäe, Liisi Keedus, Mari Sepp, Triinu Jesmin, Krista Hinno (2010) Kodanikualgatuse institutsionaliseerumine Eestis 2009/2010, Tallinn: RASI, KÜSK

Joonis 9. Kogukondade sissetulekuallikad organiseerumisvormi järgi

Kogukond ja kohalik omavalitsus

Keskseks küsimuseks kohaliku aktiivsuse puhul on selle seotus kohaliku omavalitsuse organitega (vallavalitsus ja volikogu). Otseseks seotuse vormiks on inimeste kattuvus. Uuringust selgub, et 46% kogukondade aktiivsete liikmete ja 42% kogukondade eestvedajate seas on mõni KOViga seotud isik. Huvitav on märkida, et kui kogukonna enamuse moodustavad pigem noored liikmed, on KOViga seotud inimesi kogukonna aktiivis pisut vähem: sellisel juhul on KOViga seotud eestvedajate hulk vaid 30% võrreldes üldise 46%ga.

Tabel 10. Omavalitsuse liikmeid kogukonna eestvedajate ja aktiivsete liikmete seas

	kõik	üle poolte	umbes pool	alla poole	mitte ükski
Kui paljud kogukonna EESTVEDAJATEST on omavalitsusasutuste liikmed või ametnikud?	1%	1%	8%	29%	58%
Kui paljud kogukonna AKTIIVSETEST LIIKMETEST on omavalitsusasutuse liikmed või ametnikud?	-	1%	1%	44%	51%

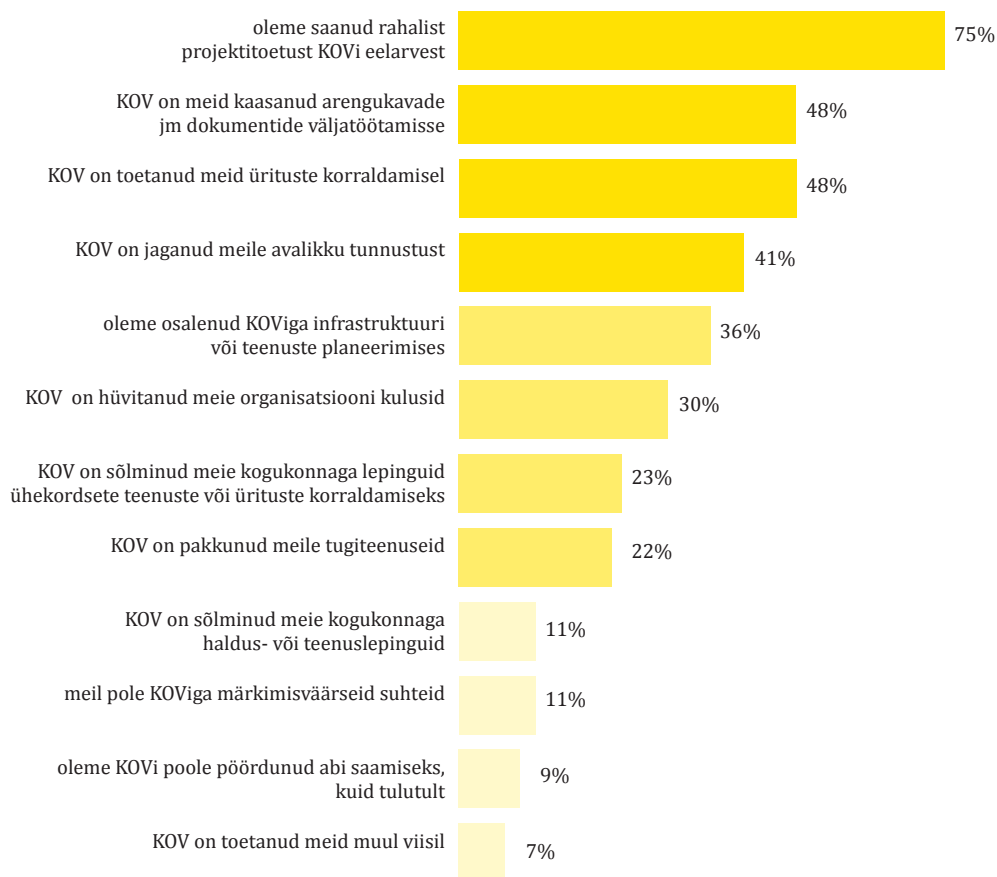
Seotust kogukonna ja KOVi vahel võib lisaks uurida koostöövormidest lähtudes. Kõige levinumaks suhteks osutus KOVi rahaline toetus (70% kogukondadest). Sisulisem koostöö on pisut alla pooltel kogukondadel: 48% teevad koostööd arengukavade koostamisel ning 36% teenuste planeerimisel. Avalikku tunnustust on omavalitsus jaganud 41%-le kogukondadele.

Ehkki intervjuudest selgus, et omavalitsuse töötajad näevad sageli kogukonda teenuste pakkujana, siis tegelikult on teenuseid delegeeritud vaid 11%-le vastanud kogukondadele. Üks võimalik põhjus kogukonna kui teenusepakkuja sagedasele äramainimisele intervjuudes on see, et teenuste delegeerimise all peeti silmas näiteks omavalitsuse toetust avalike ürituste korraldamisel – sellist toetust on saanud 48% kogukondadest.

Fookusgruppide intervjuudest selgus, et peamine koostööteema on justnimelt rahastus. Näiteks on kogukondade või külade ümarlaua tekkimise põhjusteks intervjueeritud kogukondades vajadus läbi rääkida ja koordineerida rahastust puudutavad otsused.

“Kui on tekkinud juurde eurovahendid, siis ongi küsimusi tulnud juurde ja näiteks praegusest perioodist on meil nüüd olemas volikogul külakomisjon. Tegelikult see ongi selle jaoks loodud, et kogu seda struktuuri selgemaks saada, sest kui ei ole sellist ühest jagamist ja ütleme, aktiivsust on tekkinud väga palju juurde, siis tekib ju see probleem, et kes saab, kes ei saa. Selle kohta peab kord olema. Sest muidu tekivad konfliktid ja igasugused muud pahad asjad.” (KOV-i esindaja)

Märkimist väärib, et 11%-l kogukondadest pole KOViga mingeid suhteid ning 9% pole kohalikul omavalitsuselt toetust saanud, ehkki on seda küsinud. See tähendab, et viiendik kogukondi ei ole KOViga mingil uuritud moel seotud. Klasteranalüüsiga selgitasime välja kogukonna tüübid vastavalt nende koostöösuhetele kohaliku omavalitsusega (tabel 11).

Joonis 10. Omavalitsuse ja kogukonna koostöö viisid

Tabel 11. Kogukonnatüübid KOViga koostöö alusel

	<p>VÄGA AKTIIVNE, KAHEPOOLNE KOOSTÖÖ, TEENUSTE OSUTAMINE Kogukonda on kaasatud arengukavade koostamisse, teenuste planeerimisse. Kogukonnaga on sõlmitud teenuslepinguid, nad on saanud projektitoetust ning hüvitatud on kogukonna kulutusi. Kogukond on saanud ametlikku tunnustust.</p>	<p>23% kogukondadest Omavalitsusasutuste liikmeid aktiivsete liikmete ja juhtide seas... ... ei ole 17% ... on 29%</p>
	<p>AKTIIVNE, KAHEPOOLNE KOOSTÖÖ Kogukonda on kaasatud arengukavade koostamisse, teenuste planeerimisse. Kogukond on saanud projektitoetusi. Kogukond on saanud ametlikku tunnustust.</p>	<p>13% kogukondadest Omavalitsusasutuste liikmeid aktiivsete liikmete ja juhtide seas... ... ei ole 11% ... on 15%</p>
	<p>PROJEKTIPÕHINE TUNNUSTATUD KOOSTÖÖ Kogukond on saanud projektitoetusi ning toetatud on ürituste korraldamist. Kogukond on saanud ametlikku tunnustust.</p>	<p>23% kogukondadest Omavalitsusasutuste liikmeid aktiivsete liikmete ja juhtide seas... ... ei ole 20% ... on 25%</p>
	<p>PROJEKTIPÕHINE TUNNUSTAMATA KOOSTÖÖ Kogukond on saanud projektitoetusi.</p>	<p>20% kogukondadest Omavalitsusasutuste liikmeid aktiivsete liikmete ja juhtide seas... ... ei ole 23% ... on 17%</p>
	<p>RASKESTI DEFINEERITAVA SISUGA KOOSTÖÖ</p>	<p>22% kogukondadest Omavalitsusasutuste liikmeid aktiivsete liikmete ja juhtide seas... ... ei ole 29% ... on 15%</p>

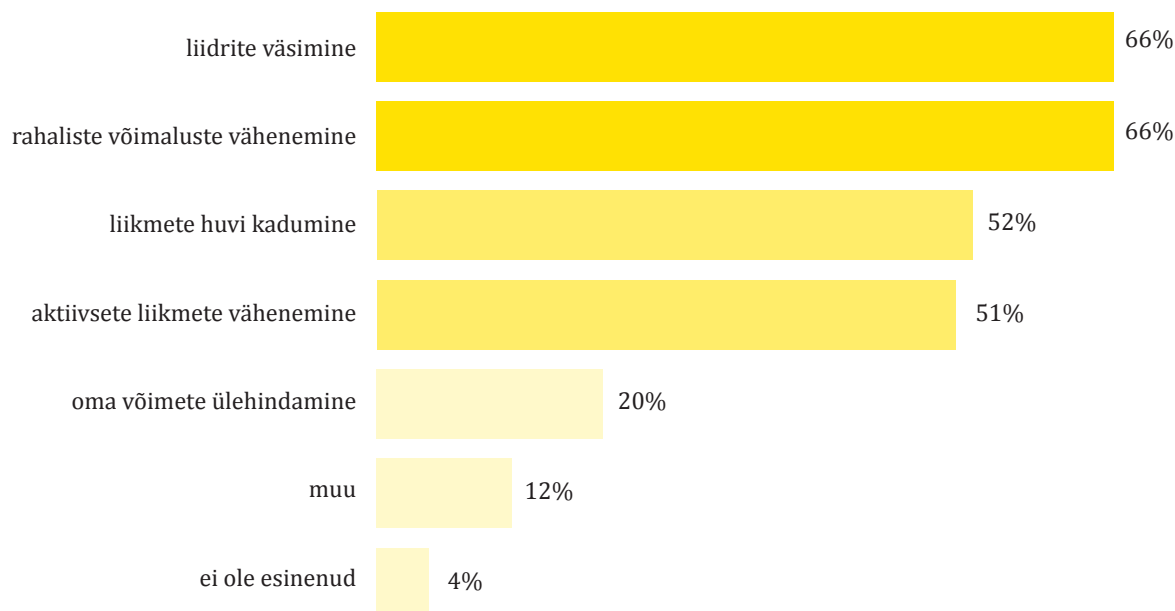
Küsitluse andmetest selgus, et mida aktiivsem on koostöö omavalitsusega, seda suurema tõenäosusega on kogukonnaaktiivi või eestvedajate seas kohaliku omavalitsuse liikmeid. Väga aktiivne koostöö on KOViga 29% kogukondadest, kellel on omavalitsuses eestvedajaid ning 17% nendest kogukondadest, kellel ei ole aktiivseid liikmeid.

Organiseerumise vorm mõjutab mõningal määral kogukondade suhet KOViga. MTÜdena registreeritud kogukondadest on KOViga koostöösuhted 92%-l, samas kui teisel moel organiseerunud kogukondadest (kogunevad külavanemate eestvedamisel, seltsingulepingu alusel või spontaanselt) on koostöösuhted 82%-l. Ootuspäraselt on ka ühekordseid lepinguid sõlmitud KOViga rohkem MTÜdel (27%) kui teistel kogukondadel (12%), samuti on kulutusi hüvitatud enam MTÜdel (34%) kui teistel kogukondadel (18%). Samas ei mängi kogukonna organiseerumise vorm rolli selles, kas KOV on pakkunud kogukonnale tugiteenuseid.

Üks alaküsimus uuris seda, kuivõrd politiseeritud on kogukonnad. Selgus, et 2013. aastal tegi koostööd poliitilise parteiga 10% kogukondadest ning püsivaid koostöösuhteid omab 6% kogukondadest. Samas oli küsimustikule vastajate seas poliitilisse parteisse kuuluvate inimeste osakaal suurem, 16%. Kuna autorid küsisid vastajate käest nende rolli kogukonnas, saab politiseeritust ja rolli kogukonnas võrrelda. **Selgus, et statistiliselt olulist sidet kogukonna liidriks olemise ja poliitilisse parteisse kuulumises ei esine. Samas ei lubanud uuringu andmed teha järeldusi erinevate kogukonnavormide puhul eraldi, nt kas külavanemate institutsioon on rohkem politiseeritud kui teised organiseerumise viisid.**

Tunnetatud probleemid ja toetusvajadused

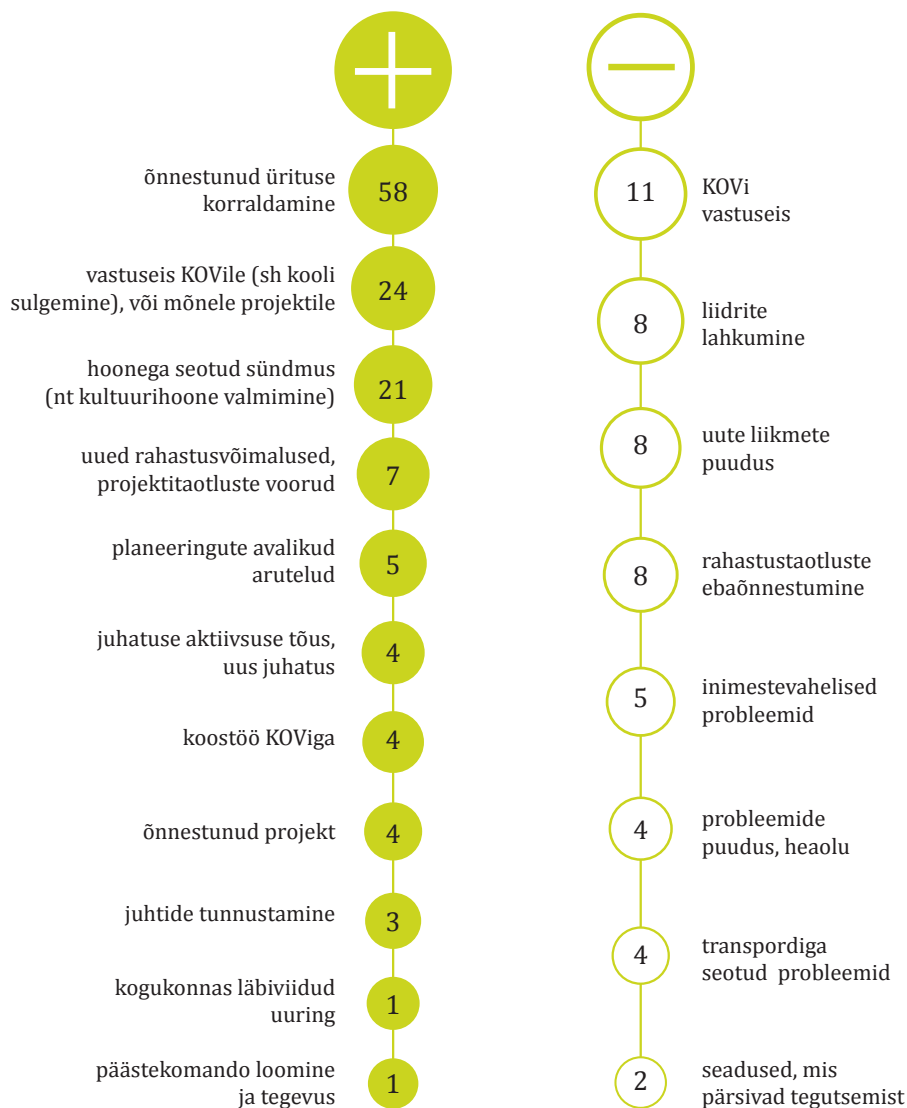
Võrdse takistusena kogukondade tegevusele tunnetati nii liidrite väsimist kui ka rahaliste võimaluste piiratust (66%). Neile järgnesid samuti olulisena liikmete huvi vähenemine (52%) ja aktiivsete liikmete vananemine (51%). Vähesel määral toodi välja oma võimete ülehindamist (20%) ning muid takistusi (12%). Vaid 4% kogukondadest väidavad, et nende tegevuses takistusi ei ole.

Joonis 11. Kogukondlikku aktiivsust vähendavad asjaolud

Mis on sündmused, mis mõjuvad kogukonna aktiivsusele positiivselt või negatiivselt? See oli uuringus mittekohustuslik avatud küsimus. Positiivsete mõjutegurite hulgas on ülekaalukalt kõige rohkem mainitud õnnestunud ürituste korraldamist, regulaarsuse või traditsiooni tekkimist, aga ka laulu- ja tantsupidu. Olulisuselt järgmine aktiivsuse suurendaja on vastuseis kohaliku omavalitsuse otsusele (sealhulgas mainiti sageli kooli sulgemist kui probleemi tekkimist, mis vajas lahendust) või vastuseis mõnele suurprojektile (nende hulgast oli kõige enam mainitud Rail Balticat). Kolmandaks oluliseks positiivseks mõjutajaks on hoonete või kinnisvaraga seotu (külaplats või -keskus, muuseum, teater). Lisaks nendele mainiti veel rahastamisvõimaluste või projektide tekkimist, sujuvat koostööd kohaliku omavalitsusega ja uue juhatuse või aktiivi liitumist.

Kohalikule aktiivsusele negatiivsena mõjuvate sündmustena toodi enim välja kohaliku omavalitsuse vastuseisu või poliitika sekkumist kogukonnaasjadesse. Järgmisena mainiti võrdselt liidrite väsimist või vananemist, uute liikmete pealekasvu puudumist ning projektide või rahastustootluste ebaõnnestumist. Mõnevõrra vähem toodi aktiivsuse languse põhjustena välja inimestevahelisi probleeme, üldist heaolu ja probleemide puudumist ning transpordiga seotud takistusi, mis ei lase kogukonnal kohtuda.

Joonis 12. Avatud vastuses mainitud kogukonna aktiivsust tõstavad ja langetavad asjaolud (numbrid tähistavad, mitu korda vastavat asjaolu mainiti)

Eraldi tähelepanu pööras uuring sellele, millist toetust kogukonnad on saanud ning mille järele nad tunnevad puudust (tabel 12). Pooled kogukonnad tajuvad vajadust mõne toetusliigi järele. Rahastust oma tegevusele on saanud kolmveerand kogukondadest, kuid siiski tuntakse selle järele kõige suuremat puudust (35%). Oluliselt järgmine tugitegevus on saanud info erinevate rahastusvõimaluste kohta (63%), millest soovib rohkem teada saada 33% kogukondadest. Oluliselt kolmandal kohal on saanud info koostöövõimaluste kohta teiste kogukondade või organisatsioonidega. Vastavat tuge on saanud pisut üle pooled kogukondadest ja vajadust tunnetab ligi kolmandik kogukondadest. Projekti- ja finantsjuhtimise koolituse järele tunneb vajadust ligikaudu veerand kogukondadest.

Selgelt eristuvad need kogukonnad (50%), kes ei tunne otsest vajadust ühegi toetava tegevuse vastu. 20% kogukondadest tunnevad aga vajadust kõigi ülalpool nimetatud toetavate tegevuste vastu. 17% kogukondadest tunnevad vajadust rahastus- ja koostöövõimaluste kohta ning 11% kogukondadest tunnevad puudust projekti- ja finantsjuhtimise koolituste järele.

Tabel 12. Toetused ja teenused, mida kogukonnad on saanud ja mille järel tuntakse puudust

	oleme saanud	tunneme puudust	ei ole saanud, kuid ei tunne puudust
rahaline toetus	75	35	7
info rahastamisvõimaluste kohta	63	33	29
info koostöövõimaluste kohta	59	31	7
projektijuhtimise koolitus	57	23	17
finantsjuhtimise koolitus	35	28	29

Kokkuvõttev arutelu ja soovitused

Kogukonnauuringu eesmärk oli kaardistada Eestis tegutsevate linna- ja külakogukondade hetkeseisu, et saada ülevaade nende toimimisest. Uuringus käsitleti kogukonda kui kohalikku aktiivsust, mis defineerub kahe tingimuse kaudu: a) geograafiliselt piiritletud alal elavad inimesed, kes b) mõtestavad oma tegevust kogukonnast lähtuvalt või kogukonnale suunatuna. Järgnevalt esitame uuringu tulemused koos järelduste ja soovitustega.

Ülevaade kogukonnast

Enamus kogukondadest ei ole väga suured, seda nii absoluutarvuna kui suhtarvuna, st võrreldes seda nt keskmise küla suurusega. Enamiku kogukondade (58%) suuruseks on kuni 10 aktiivset liiget ning ligikaudu veerand kogukondadest (26%) koosneb 11-20 aktiivsest osalejast. Üsna ootuspäraselt on kogukondade eestvedajate (st inimeste, kes algatavad tegevusi ja seavad sihte) arv sarnane keskmisele juhatuse liikmete arvule kohalikku elu edendavas MTÜs (tegutsemisvormina on MTÜ vastanute hulgas valdav). Kõige suuremal osal kogukondadest (46%) on lisaks aktiivsetele liikmetele 3-5 eestvedajat ning kolmandikul (33%) kogukondadest 1-2 eestvedajat. Enamik kogukondlikku tegevusse haaratud inimestest on naised (vaid 9%-l kogukondadest on mehi rohkem kui naisi) ning pooltes kogukondades (51%) moodustavad enamuse vanemad kui 40aastased inimesed. Võttes arvesse, et Eesti keskmine eluiga on 40,8 eluaastat³⁷, tegutseb kogukondlikult siiski pigem vanem elanikkond.

Uuringust ei joonistunud välja olulisi erinevusi linna- ja maakogukondade vahel. Kuna linnakogukondade arv vastajate hulgas oli suhteliselt väike, siis ei ole võimalik ka eraldi järelduste tegemine nende kohta. Ainsa tulemusena **saab välja tuua linnakogukondade aktiivsete liikmete ja vabatahtlike kaasalööjate suurema arvu võrreldes maakogukondadega.**

Lisaks aktiivile ja eestvedajatele osaleb kogukondlikus tegevuses suuremate ürituste ajal (talgud, pidude korraldamine jms) vabatahtlikke või episoodilisi kaasalööjaid. Kaasatud vabatahtlike arv erineb kogukondades oluliselt, alates paarist inimesest kuni 30 inimeseni. Samas ei esine ühtegi statistilist seost kaasatute hulga ja kogukonna suuruse, tegevuspaiga, vormi või muu näitaja vahel. Seega tuleb tõdeda, et kogukondades kaasa löövate vabatahtlike arv ongi üsna juhuslik. Samas võib arvata, et ettekujutus sellest, mida vabatahtlik kaasalöömine tähendab, on väga erinev ning isegi vabatahtlikud ise ei oska tihti öelda, kas nad on vabatahtlikud olnud või mitte³⁸.

“ Valdavalt on kogukonnad 10-15liikmelised grupid aktiivseid inimesi, kellest suurem osa on keskealised ning naissoost. ”

Seega joonistub välja pilt kogukondadest kui väikestest, 10-15liikmelistest aktiivsete inimeste gruppidest, kes on pigem keskealised ja vanemad ning pigem naissoost. Kuna Eesti keskmise küla suurus on 80 inimest, on ka parimatel juhtudel pidevasse kogukondlikku tegevusse haaratud mitte rohkem kui veerand ning episoodilisse tegevusse vähem kui pool

³⁷ Statistikaamet, <http://www.stat.ee/67694>

³⁸ Uus, M., Hinsberg, H., Mänd, T., Batueva, V. (2013). Vabatahtlikus tegevuses osalemine Eestis 2013. Tallinn: Poliitikauuringute Keskus Praxis

külaelanikest. Linnas tegutsevad kogukonnad on sagedamini suuremad nii aktiivsete liikmete kui kaasalööjate arvult, kuid arvestades linnade suuremat elanikkonda, on kaasatute protsent linnades pigem väiksemgi kui maal. Näiteks Kassisaba asumis elab ligikaudu 4000 inimest, kuid Kassisaba seltsi kuulub neist 49.

Seetõttu tuleb tõdeda, et riiklikes arengukavades kirjeldatud ettekujutus ühtsest, kogu valla või muu piirkonna elanikke hõlmavast kogukonnast ei vasta sugugi tegelikule olukorrale. Seda kinnitab kasutatavate infokanalite analüüs, mis toob välja kogukondade infovälja kitsuse. Samas selgub uuringust, et ligi poolte (48%) kogukondlaste hinnangul tegutseb samas piirkonnas mõni teinegi sarnaste eesmärkidega ühendus, ning nendest vastajatest omakorda poolte hinnangul on selliseid ühendusi isegi rohkem kui üks. See suurendab võimalust, et kohalikud elanikud on haaratud vähemalt mõne kogukonna tegevusse. See toob veelgi enam välja **vajaduse kogukondade omavahelise ning kogukondade, omavalitsuste ja riigiametite vahelise koostöö järele.**

“ Riiklikes arengukavades eeldatud ühtsed, kogu valla või muu piirkonna elanikke hõlmavad kogukonnad ei vasta tegelikkusele. ”

Kohalike elanike kaasatuse juures tasub tähele panna ka seda, et 95% vastanutest tõid välja, et nende kogukonna aktiivsetest liikmetest enamik on seal kandis elanud üle viie aasta. **Arvestades, et muutused tööturul sunnivad eestlasi tihemini oma elukohta muutma kui varem, muudab see tulemus eriti oluliseks küsimuse, kuidas liita uusi elanikke kogukonnaga või soodustada uue kogukondliku tegevuse algatamist nende poolt.**

Uuringule vastajatest 76% on kogukondliku MTÜ liikmed. Kogukondliku tegevuse vormide analüüs viitab aga sellele, et juba praegu ei piirdu kogukondlik tegevus ainult MTÜ-vormiga. Lisaks võib see toimuda külavanema eestvedamisel, seltsingulepingu alusel või lihtsalt, ilma mingi juriidilise aluseta. Enamus mitte-MTÜdest ei soovigi enda tegevust formaalsemaks muuta. See tähendab ühest küljest, et esineb vastastikune usaldus, mis sellise spontaanse, ent pideva tegevuse jaoks on vajalik. **Teisest küljest viitab see vajadusele kogukondlikkuse käsitlemisel sealhulgas rahastamisel (nii KOVi kui ka riigiasutuste poolt) mitte piirduda ühe juriidilise tegevusvormiga, vaid arvestada, et kogukonnad toimivad mitmel kujul.** Pigem võiks kogukondliku aktiivsuse “madalama lävendi” tekitamiseks toetada just lihtsamate organisatsioonide tekkimist, et aktiivsus ei jääks bürokraatia taha.

“ Info piirkonnas tegutsevatest kogukondadest on väga lünklik. ”

Kogukondliku algatuse heterogeensuse teadvustamine on oluline ka seetõttu, **et olemasolev info kogukondlike gruppide olemasolust ja tegevusest on väga lünklik.** Statistikaamet pakub mõningaid andmeid kohaliku elu arendavate MTÜde ja SAde kohta, liikumine Kodukant kaardistab infot külavanemate, külamajade ja vallaüleste koostööühenduste kohta (viimati 2013. aastal) ning mõningal määral külaseltside kohta,

kuid nt seltsingute osas pärinevad viimased andmed aastast 2006. Samuti ei ole olemasolevadki andmed KOVidele alati teada ning need ei kajastu nende andmekogudes või kodulehtedel. Ülერიiklikest andmebaasidest on usaldusväärsemad vabatahtlike päästekomandode ja naabrivalvepiirkondade omad, kuid need ei paku kogukondade kontaktinfot. Selline fragmenteerunud olukord raskendab lihtsamatki infovahetust, rääkimata

näiteks spetsiifilisemast koostööpartnerite otsimisest. Ka uuritud kogukondadest 31% sooviksid saada rohkem infot koostöövõimaluste kohta.

Kogukondade aktiivsuse põhjused ja takistused

“ Kogukondade aktiveerumise valdav põhjus on soov arendada kultuurilist isetegevust ning suhelda kohalike elanikega. ”

Uuringus lahutasime kogukondade tekkepõhjused ja praegused tegutsemispõhjused. **Kogukondade aktiveerumise valdav põhjus on soov arendada kultuurilist isetegevust ning suhelda kohalike elanikega.** Otsese põhjusena kogukonna aktiveerumisel töid nimetatud põhjused välja veidi rohkem kui pooled vastanutest. Ligi kolmandiku kogukondade jaoks olid kultuuriline isetegevus ning suhtlus kohalikega kaudseteks põhjusteks, samas kui

kogukonna aktiveerumise otsese põhjusena nimetasid nad vajadust lahendada mõnda probleemi ning kaudselt võis neid kogukondi mõjutada ka vastuseis mõnele arendusele (tihti mainiti Rail Balticut, aga ka plaanitavaid kaevandusi vms) või hoopis KOVi tellimus. Väike osa kogukondadest (16%) ei oska aga välja tuua olulisemat põhjust, miks kogukondlikult tegutsema hakati. Kaudselt võisid seda mõjutada kõik loetud põhjused.

Kui vaadata, miks kogukonnad praegu koos käivad, siis ainult kultuurielu ja suhtluse pärast koos käivate kogukondade protsent on vähenenud 34-ni. Asjalikud probleemilahendajad on selgemini jagunenud nendeks, kes pigem soovivad probleeme lahendada ehk proaktiivsed grupid (26%), ja nendeks, kes pigem tunnevad vajadust millelegi vastu seista ehk reaktiivsed grupid (11%). Ühtse kooskäimispõhjusega kogukondade hulk on kasvanud 28%-ni, olles pärast kultuurielu olulisuselt teine.

“ Kogukondlik aktiivsus hõlmab kahte vastandit: traditsiooni ja projektipõhisust. Kooskäimine loob võimaluse suhtluseks, tänu millele tekivad uued, lühemaajalised ettevõtmised. ”

Kuidas tõlgendada sellist muutust kogukondade tekkepõhjuste ja praeguste tegutsemispõhjuste osas? Ühelt poolt võib arvata, et ebamääraseks kooskäimise põhjuseks ongi kooskäimise harjumus ehk teisisõnu traditsioon. Kogukondlased pidasid traditsioonide ja järjepidevuse tekkimist enda organiseeritud tegevuses (valdavalt peeti silmas külapidusid, laatasid, festivale jms) kõige olulisemaks aktiivsuse kasvatajaks ja säilitajaks. Oluliseks toeks traditsioonide tekkimisel ning

kogukondade püsimisel on ühises kasutuses olev kinnisvara: kas seltsimaja või -plats. Teisest küljest viitab ebamäärane põhjus ka sellele, et tegutsetakse vastavalt vajadusele, st projektipõhiselt, mis väga suures osas iseloomustab Eesti tänast kodanikuühiskonda. **Seega ühendab kogukondlik aktiivsus endas kahte vastandit: traditsiooni ja projektipõhisust. Kooskäimise traditsioon loob võimaluse omavaheliseks suhtluseks, mille põhjal aga tekib soodus pinnas uuteks, lühemaajalisteks ettevõtmisteks.**

“ Vastajate hinnangul lõpetaks 65% kogukondadest ilma praeguste eestvedajateta tegevuse ja 32% kogukondadest toimiks halvasti. ”

Kogukondade traditsioonide jätkusuutlikkuse seab ohtu tugev sõltumine liidritest. **Uuringust selgub, et lausa 65% kogukondadest lõpetaksid toimimise, kui praegused eestvedajad loobuksid tegutsemast, ning 32% ütlesid, et kogukond ei toimiks sellisel juhul hästi.** Sellised tulemused ühtivad mujal toonitatud kodanikuühiskonna liigse liidrikesksusega, mis seab ohtu rohujuuretasandi

jätksuutlikkuse³⁹. Juhikesksuse vähendamiseks on kaks võimalust – kas delegeerida ülesanded teistele kogukonnaliikmetele või loota uute liikmete seast liidrite järelkasvule. **Seega võib lahenduse otsimisel vaadata kahes suunas: kogukondade sisesuhtluse ja sisedemokraatia poole ning suhtluse poole teiste kohalike elanikega.**

Praxise poolt kodanikuühenduste sisedemokraatia kohta tehtud uuring⁴⁰ näitab ühise otsustamise ning ülesannete jaotuse osas märkimisväärset arenguruumi. **Käesolevas uuringus käsitletud kogukondade otsustusviisid viitavad samuti mõõdukalt hierarhilisele juhtimismudelile.** Samas, mida arenenum sisedemokraatia, seda kergem on kogukonnal avatuse ja delegeerimise kaudu leida oma ridadesse uusi liikmeid. Sisedemokraatiat ja kaasamist mõjutavad ka kogukondlikust tegevusest teavitavad ning infovahetuseks kasutatavad suhtluskanalid. Uuringust selgus, et **praegu eelistavad kogukonnad suhtluskanaleid, mis on pigem poolavatud (sotsiaalvõrgustikud, meililistid) või sissepoole suunatud (telefon).** Avatud kommunikatsioonikanaleid kasutatakse oluliselt vähem: nt veebileheküljel on olemas vähem kui pooltel ühendustel ning plakateid kasutatakse pigem suurematest üritustest teavitamisel. Lisaks kohalike elanike paremale kaasamisele võimaldab avatud infokanalite (eriti kodulehe) kasutus ka teistel organisatsioonidel paremini infot kätte saada.

Kogukondliku tegevuse jätkusuutlikkuse suurendamiseks näevad uuringu autorid ühe võimalusena võrgustikupõhist kogukonnamudelit⁴¹. Selle järgi on kogukonnad osa laiemast sotsiaalsest struktuurist, mitte ei eraldu olemuslikult ülejäänud keskkonnast. Kogukond eristub inimestevaheliste suhete kvaliteedi ja kvantiteedi kaudu, st kogukond on lihtsalt ühiskonna osa, kus on rohkem usaldust, koostööd ja muid ressursse. Võrgustikumudeli olulisim tugevus on võime üheaegselt näha suhteid, mis toimivad kogukonna sees, ning suhteid, mis siirduvad kogukonnast välja. Selline mudel aitab paremini mõista erinevate ressursside paiknemist ning kasutust piirkonnas. Samuti võimaldab see kirjeldada kogukondlikku juhtimist ning tegevust dünaamilisena, lähtuvalt vajadusest, eesmärgist ja olukorrast. Võrgustikupõhist lähenemist soovitame kasutada kogukondade jõustamisel ning samuti kogukondlastele endile ja nendega seotud inimestele ning organisatsioonidele mõeldud juhendmaterjalides.

Kogukondade rahastamine

Lisaks inimressursile on kogukondliku tegevuse tekkimise ja püsimise oluliseks mõjutajaks materiaalsed ressursid. Kogukondlik aktiivsus sõltub olulisel määral rahastustootluste rahuldamisest fondide ja KOVi poolt, kuna see annab tegevuseks vajalikud ressursid ning samal ajal kasvatab kogukondlaste motivatsiooni, andes märku, et nende eesmärgid on aktsepteeritud ja vajalikud. **Rahastuse poolest sarnanevad kogukonnad teistele kodanikuühendustele Eestis⁴².** Nagu teistelgi kodanikuühendustel, domineerivad kogukondade sissetulekutes avalikud vahendid (toetus KOVilt ja riiklikelt fondidelt). Olulise tuluallikana märgitakse ka liikmemakse ja annetusi (67% on saanud sellist tulu ning 15% jaoks oli see olulisim sissetulekuallikas 2013. aastal). Omatulu teenimisega tegeleb 38% ühendusi ja

³⁹ Mikko Lagerspetz (2007) Oligarhia raudne seadus Eesti kodanikuühiskonnas. – Lk 153-169 teoses Erle Rikmann (toim) *Algatus, osalus ja organisatsioonid*. Uurimusi Eesti kodanikuühiskonnast. Tallinn: Tallinna Ülikooli kirjastus

⁴⁰ Maiu Uus, Jane Matt, Tanel Vallimäe (2014) *Vabaühenduste sisedemokraatia uuring*, Tallinn: Praxis

⁴¹ Girvan, M, M.E.J Newman (2002) Community structure in social and biological networks, *Proc Natl Acad Sci U S A*. Jun 11, 2002; 99(12): 7821–7826; *Mason A. Porter, Jukka-Pekka Onnela, and Peter J. Mucha* (2009) Communities in Networks, *Not. Amer. Math. Soc.* 56: 1082–1097, 1164–1166.

⁴² Erle Rikmann, Mikko Lagerspetz, Tanel Vallimäe, Liisi Keedus, Mari Sepp, Triinu Jesmin, Krista Hinno (2010) *Kodanikualgatuse institutsionaliseerumine Eestis 2009/2010*, Tallinn: RASI, KÜSK

lausa 9% jaoks on see olulisim sissetulekuallikas. Kõige vähemoluliseks on toetused äriühingutelt, mille märkis ära 13% kogukondadest. Vaid 1% jaoks oli see olulisim rahastusallikas. Sissetulekuallikad puuduvad 11% ühendustel, sealhulgas kolmandikul MTÜna registreerimata kogukondadest ja 6%-l MTÜdest.

“ Arengukavades eesmärgiks seatud kogukondliku tegevuse professionaalsus eeldab püsivamat rahastust. ”

Oluline on tähelepanu pöörata sellele, et kogukondade võimekus rahastuse taotlemisel oleks võimalikult võrdne. Praegu ei ole KOVilt saanud toetust 30% ja riiklikelt fondidelt 40% kogukondadest. Arvestades teisi uuringuid, mis viitavad sellele, et kogukondadele seatud riiklike ülesannete täitmisel maksavad kogukonnad tihti ise peale⁴³, ning vähese rahastuse välja toomist olulise probleemina kogukondade poolt, on oluline

tähelepanu pöörata sellele, et kogukondade rahastus vastaks ka riiklikele ootustele. **Kuna paljude arengukavades sõnastatud eesmärgid suunavad kogukondlikku tegevust suurema professionaalsuse suunas, peab sellega kaasnema rahastuse kasv sellisel määral, et kogukonnatöö võimaldaks püsivamat sissetulekut.**

Nagu eespool rõhutatud, ei ole MTÜ ainus kogukonna tegutsemisvorm. **Kui eesmärgiks on kogukondliku aktiivsuse soodustamine, võimaldab näiteks seltsingute loomise soodustamine tänu vähemale bürokraatiale ja halduskoormusele “langetada lävendit” kogukondliku aktiivsuse koondumisel. Rahastuse haldamiseks ja selle läbipaistvuse tagamiseks ei pruugi aga seltsingu vorm sobida, sest seltsingu näol ei ole tegemist juriidilise subjektiga. Seetõttu ei saa seltsingul olla näiteks oma pangaarvet. Samas ilmneb uuringutulemustest, et rahastuse saamisel ei ole MTÜ vorm eeltingimuseks. Uuringust selgus, et MTÜna registreerimata kogukondade seas on ligi kolmandik (28%) saanud toetusi fondidest ning 42% saanud toetusi KOVilt. Samuti iseloomustab mitte-MTÜsid veidi suurem aktiivsus omatulu teenimisel võrreldes MTÜdega. Siit võib järeldada, et seltsingud peavad rahastusvõimaluste vähesuse tõttu sissetuleku teenimiseks rohkem otsest tulu teenima, ning oma eesmärkide saavutamiseks on nad selleks ka valmis. **Kui pidada oluliseks kogukondliku aktiivsuse soodustamist selle erinevates vormides, on üheks võimaluseks lihtsustada rahastuse kättesaadavust juriidiliselt vähem organiseerunud kogukondadele (seltsingud, külavanemad). See aga eeldaks rahastuse kasutuseks vajalikku tuge (pangaarve, aruandlus) MTÜ-ilt, KOV-ilt või mõnelt muult organisatsioonilt. Teisalt tuleb MTÜdel rohkem mõelda omatulu teenimise võimalustele. Just viimasele pööratakse tähelepanu EMSLi ja Praxise ühistööna tehtud rahastust puudutavate tulevikutrendide kaardistuses⁴⁴.****

Märkimata ei saa jätta, et uuringutulemuste järgi olulisim sissetulekuallikas – omavalitsuse rahastus – sõltub sellest, kas kogukonna eestvedajate hulka kuulub omavalitsuse esindaja või mitte. Mida rohkem on kogukonnaliidrite seas omavalitsusasutuste liikmeid, seda suurema tõenäosusega on kogukond saanud omavalitsuselt rahalist toetust. Ilmselt on siin mõjutajaks parem teadlikkus rahastusvõimalustest ja paremad oskused rahade taotlemisel.

⁴³ Annika Uudelepp, Maiu Uus, Merit Tatar, Georg Sootla (2009) Kohaliku omavalitsuse üksuste avalike teenuste lepinguline delegeerimine kodanikeühendustele, Praxise uuringuraport

⁴⁴ Jane Matt, Anna Laido (2014) Tulevikuraport: Millega arvestada oma tegevuse rahastamisel lähema viie aasta jooksul? Tallinn: Praxis

Kogukond ja kohalik omavalitsus

Kaardistasime uuringu käigus kogukondade seotust kohaliku omavalitsuse organitega (vallavalitsus ja volikogu), KOVi ja kogukondade vahelisi koostöövorme ning koostöö mõju kogukondadele. **Ligi pooltel kogukondadel on aktiivsete liikmete või eestvedajate seas mõni KOViga seotud inimene.** KOViga seotud inimesi on kogukonna aktiivis pisut vähem juhul, kui aktiivsed liikmed on pigem nooremapoolsed.

“ Kogukondade koostöö KOViga ei ole mitmekesine ning tähendab üldjuhul rahastust. ”

Olulisena ilmneb, et suhtluse kvaliteet kohaliku omavalitsusega ei ole väga kõrge ega mitmekesine. KOVi koostöö kogukondadega tähendab üldjuhul rahastamist: 70% vastanutest nimetas KOViga valdavaks koostöövormiks neilt saadud toetust. Järeldusele, et koostöö keskendub eelkõige rahastamisele, on jõudnud ka teised uuringud⁴⁵. Osalemine sisulistes tegevustes on oluliselt tagasihoidlikum. Vaid 48% kogukondade

sõnul on neid kaasatud näiteks arengukavade ja eelnõude välja töötamiseks. Kogukondade või külade ümarlaudade (mille üldarv on väike – 2013. aasta seisuga on liikumise Kodukant andmetel 51 vallaülest koostööühendust 193 valla peale) tekkimise põhjusteks on sisulise koostöö asemel sageli vajadus koordineerida ja läbi rääkida rahastust puudutavad otsused. See on heaks alguseks koostöösuhete tekkimisele, ent arvestades riiklikke eesmärke, mis on tihedalt seotud suurema kohaliku sidususega ning teenuste delegeerimise mudeli asendumist partnerlusmudeliga, ei peaks rahastusajad jääma ainukeseks suhtluspõhjuseks. On selge, et koostöökogude, ümarlaudade ja muude koostöövormide tekkimisel ja toimimise arendamisel on kõige olulisem toetav roll kohalikul omavalitsusel. Nagu uuritud kogukonnad välja tõid, on kohaliku omavalitsuse vastuseis kõige suurem tegur, mis kogukondlikku aktiivsust pärsib. Hetkeolukorda iseloomustab see, et vaid 41% kogukondadest on saanud kohaliku omavalitsuse poolt avalikku tunnustust. Märkimisväärne on seegi, et kogukondade tekkepõhjuste hulgas on nii KOVi tellimus kui ka vastuseis kohalikele arendusprojektidele (mis, tõsi, ei pruugi olla KOVi poolt algatatud) võrdselt esindatud: 34% vastanute arvates mõjutasid mõlemad kogukonna tekkimist. Järelikult on kogukondade ja kohalike omavalitsuste koostöösuhetes veel palju arenguruumi.

Riiklikes arengukavades ja kohalikes dokumentides deklareeritakse avalike teenuste delegeerimise olulisust, et niimoodi tõsta teenuste kvaliteeti ja tugevdada kogukonda. Uuringust ilmnes, **et vaid 11% kogukondadest on KOViga lepingu sõlminud.** Kui lisada siia lepingud ühekordsete teenuste või ürituste korraldamiseks (23% vastanutest), saame veidi kõrgema numbriga. MTÜdena registreeritud kogukondadel on KOViga rohkem koostöösuheteid, sõlmitud ühekordseid lepinguid ning hüvitatud kulutusi. **See viitab taaskord, et koostöö KOViga toimub eri vormis tegutsevate kogukondadega erinevalt.** (Samas saab rõõmustavana välja tuua, et KOVi poolt pakutud tugitegevusi ja koolitusi on nii MTÜd kui ka mitte-MTÜd saanud võrdselt.) **Arvestades kogukondade tegutsemispõhjustega võib öelda, et teenuste pakkumine ei ole kogukondade tegevuste hulgas oluline.** Ka Praxise tehtud teenuste lepingulise delegeerimise uuringust⁴⁶ selgus, et omavalitsused kasutavad vaid väikest

⁴⁵ Uus, M., Tatar, M., Vinni, R. (2014) Avalike teenuste vabäühendustele delegeerimise olukorda kaardistav uuring. Tallinn: Poliitikauuringute Keskus Praxis.

⁴⁶ Annika Uudelepp, Maiu Uus, Merit Tatar, Georg Sootla (2009) Kohaliku omavalitsuse üksuste avalike teenuste lepinguline delegeerimine kodanikeühendustele, Praxise uuringuraport

osa võimalikust kohalikust ressursist, samas kui kohalik aktiiv maksab osutatavatele teenustele juba tihti peale.

Kogukond ja riiklikud ootused

Uuringus võrdlesime, millised on ootused kogukondadele ja kogukondlikule tegevusele n-ö ülalt ehk riigistruktuuride poolt ja n-ö alt ehk kogukondlaste endi poolt. Selleks et mõista, millised on riigiametite ootused kogukondlikule tegevusele, analüüsisime, kuidas kasutatakse kogukonna mõistet ametlikes dokumentides (nt valdkondlikes arengukavades). Samuti uurisime, kuidas kogukondlikult aktiivsed inimesed mõistavad terminit kogukond ning milline on kogukonna ideaal, mille poole oma tegevusega püüeldakse.

Riiklikes dokumentides ei ole alati defineeritud, mida kogukonna all mõeldakse. Sageli kasutatakse mõistet selleks, et piiritleda ühes piirkonnas elavaid inimesi, keda ühendavad tugevad sotsiaalsed sidemed. Vastavalt ametkondade huvidele pööratakse tähelepanu erinevatele aspektidele. Näiteks siseministeeriumi dokumentides loodetakse, et tänu sotsiaalsele sidususele on kogukond kollektiiv, mille abil on võimalik mõjutada üksikisiku aktiivsust ning mis vahendab inimese vajadusi ja huve ametkonnale eelkõige turvalisuse valdkonnas. Põllumajandusministeeriumi haldusalas nähakse kogukonda kui oma pärandkultuurist teadlikku ja seda hoidvat inimgruppi. Siseturvalisuse arengukavas nähakse kogukonda kui ühes haldusüksuses (vallas) elavaid inimesi ja organisatsioone. Maaelu arengukavas aga pole selgitatud, kas pärandkultuuri hoidva kogukonna all peetakse silmas vaid spetsiifilist ühendust või kõiki kohalikke elanikke.

“ Põhiliseks ootuseks kogukonnale on sotsiaalse sidususe loomine, et leevendada ühiskonna arengust tulenevaid probleeme. ”

Vaadates nende erinevate eesmärkide taha, **võime üldistada, et põhiliseks ootuseks kogukonnale on aktiivse tegutsemise kaudu sotsiaalse sidususe loomine ja hoidmine, mis aitab leevendada ühiskonna arengust (st inimeste arvu vähenemisest ja rahaliste ressursside vähenemisest) tulenevaid probleeme.** Teoorias nimetatakse seda sageli sotsiaalseks sidususeks või sotsiaalseks kapitaliks.

Kogukondlaste seas on arusaamad sellest, mis kogukonda loob, üsnagi erinevad ega pruugi olla tegelikult seotud sidususe tekitamisega. Küsitlusankeedis uurisime, milliste eesmärkide poole vastajad oma kogukondlikus tegevuses püüdlevad. Palusime valida selliste eesmärkide vahel nagu tihe suhtlus, ühised väärtused, meie-tunne jne (vt tabel 7). Selgus, et vastuste alusel eristub selgelt kolm gruppi, mis tähendab, et kogukondlaste jaoks esineb kolm ideaaltüüpilist kogukonda. Uuringus oleme neid nimetanud järgmiselt: huvipõhised kogukonnad, väärtuspõhised kogukonnad ja avatud kogukonnad.

“ Koostöövõime esineb eesmärgina kõikide kogukonna ideaaltüüpide jaoks, kuid seda mõistetakse erinevalt. ”

Ainuke ühine eesmärk, mis on esindatud kõikides ideaaltüüpides, on koostöövõime. Erisused tekivad, kui vaadata täpsemalt, mille see koostöövõime põhineb. Üldistatult võib öelda, et kõige suurem lahknevus ilmneb selles, kui avatud või suletud on kogukonnad. Huvipõhised kogukonnad näevad koostöövõime ja kokkukuuluvustunde alusena ühiseid huvisid või

eesmärke, mis selguvad pideva suhtluse käigus. Sellistele kogukondadele ei ole oluline ei ühine ajalugu, traditsioonid ega ka avatus uutele liikmetele, vaid oma eesmärkide saavutamine. Väärtuspõhiste kogukondade jaoks on jällegi oluliseks siduvaks materjaliks ühised arusaamad ja väärtused, kuid nende jaoks ei oluline omavaheline suhtlus ning sarnaselt huvipõhiste kogukondadele avatus uutele liikmetele. Avatud kogukondadele ei ole oluline, kas kogukonnas on meie-tunne või mitte, hoopis olulisem roll on suhtlusel ning ühisel kooskäimiskohal (nt seltsimaja) põhinev ajalugu ja traditsioonid.

Seega pole suurema osa kogukondade jaoks oluline sotsiaalse sidususe loomine selle laiapõhjalises tähenduses. Üldjuhul on tegemist ühiste huvide põhjal koonduvate gruppidega, olgu selleks siis ühised saavutamist vajavad eesmärgid või siduvad väärtused ja traditsioonid. Avatust uutele liikmetele (ning väga tõenäoliselt ka uutele ideedele) ei tähtsustata või veelgi enam, seda ei peeta oma tegevuses oluliseks. Ainult kolmas grupp (avatud kogukonnad) peab suhtlust, avatust ning ühist kooskäimiskohta oluliseks. Need aga on põhilised tingimused sotsiaalse sidususe tekkimiseks piirkonnas.

Mõnes piirkonnas võib lisaks ühistegevusest huvitatud aktiivsele tuumikule olla inimeste grupp, kes ühistegevusest osa ei võta. Ühe näitena saab tuua külakogukonna, mis aktiveerus tänu kortermajade soojatrassi rajamise projektile. Sellesse kogukonda ei ole aga kaasatud samas külas eramajades elavad inimesed, mistõttu on kahe grupi erinevus muutunud "paratamatuseks" ning eraldi pingutusi ülejäänud elanike kaasamiseks ei tehta.

“ Arengukavades eeldatud sotsiaalne sidususe ei kaasne kogukondliku tegevusega automaatselt. ”

Arengukavades eeldatud sotsiaalne sidususe ei kaasne kogukondliku tegevusega automaatselt, mistõttu ei pruugi kogukonnad praegu täita riiklikes strateegiates neile seatud kohalike elanike kaasamise ülesannet. Teisteski riikides (nt Ühendkuningriigis) on täheldatud, et kogukond iseenesest võib märkida ühtsuse või kaasamise asemel hoopis eraldatust ja tõrjutust, mille juures mängib (majanduslike) hüvede jaotus olulist rolli⁴⁷.

Siit võib astuda sammu kaugemalegi ning mõelda, kas ja kuivõrd meie-tunne on üldse kogukonna koostöövõime jaoks tingimuslik. **Ehkki ideaalina kasutatakse meie-tunnet tihti kõlava lipukirjana, siis koostöö erinevad vormid võivad selletagi hästi toimida.** Meie-tunne võib tekitada piiride tõmbamist ning usaldamatust "nende" vastu, vähendades ühiskonna üldiste väärtuste levikut. See võib põhjustada protesti-kogukondi või usaldamatust uute liitujate suhtes üldisemalt. Selles valguses muutub mõnevõrra küsitavaks ka kogukondliku politseitöö põhimõtte, mille järgi "inimestega suheldes me ei lähtu seaduse loogikast, vaid huvigruppidele osutatavatest teenustest"⁴⁸. **Tekib küsimus, millistest väärtustest ja põhimõtetest sellisel juhul need huvigruppidele pakutavad teenused lähtuvad või kuidas need väärtused ja põhimõtted kujunevad.** Ehkki siin kumab läbi ressursside nappusest tulenev spetsialiseerumise vajadus, ei tohi selle käigus unustada üldisi demokraatlikke põhimõtteid. Tänapäevase ühiskonnakorralduse liikuvuse ja huvide mitmekesisuse valguses võib meie-tunnet pigem mõista funktsionaalsena, mis tekib vastavalt olukordadele ja vajadustele, kui olemusliku nähtusena. Sotsiaalse kapitali teoorias

⁴⁷ Walker, G., Devine-Wright, P., Hunter, S., High, H., & Evans, B. (2010) Trust and community. Exploring the meanings, contexts and dynamics of community renewable energy. *Energy Policy*, 38(6), 2655–2663

⁴⁸ Politsei- ja piirivalveamet arusaamine kogukonnakeskustest, Elmar Vaheri ettekanne konverentsil "Kes vastutab Eesti turvalisuse eest?", 2014

rõhutataksegi grupi sisemise sidususe kõrval gruppide ja organisatsioonide omavahelisi seoseid ning sidusust ühiskonnas laiemalt⁴⁹.

“ Ootused kogukondadele on suured, kuid toetussüsteeme ei ole välja arendatud. ”

Kokkuvõtlikult võib tõdeda, et ootused kogukondadele on suured, kuid toetussüsteeme kogukondadele nenedele ootustele vastamiseks pole veel välja arendatud. Oluliseks tuleb pidada nii kogukondade osalust nendele suunatud toetusmehhanismide välja töötamises kui ka pidevat osalemist nendega seotud otsustusprotsessides. **Kui riigiametid ootavad kogukondadelt kaasamist ja avatust, tuleb tagada, et see kaasatus ja avatus**

peegelduks ka teistel ühiskondlikel tasanditel, kuna kogukondliku aktiivsuse näol ei ole tegemist mitte tellimuse täitjatega, vaid vabatahtliku iseorganiseerunud tegevusega. Õnneks on võetud suund teenuste delegeerimise asemel vastastikusele partnerlusele. Seda teravamalt aga torkab silma, et ehkki arengukavades levinud mudel hõlmab kogukonna määratluse alla ka omavalitsuse, puudub selge ettekujutus, kuidas kogukonnad omavalitsuse otsustusprotsessis osalevad. Kui väiksemates maakohtades on see osalus mõnevõrra arenenum, siis linnades on kogukondlike algatuste ja omavalitsuse koostöö tase nõrk, mida näitavad linnaplaneerimisalased konfliktid Tartus ja Tallinnas ning kogukondade poliitiline marginaliseerimine.

Soovitused

Tuginedes uuringust ilmnenu kitsaskohtadele kogukondade hetkeseisus ja tegevuses ning vajakajäämistele kogukondade ja kohaliku omavalitsuse / riigi suhetes ja ootustes, sõnastasime rea soovitusi.

Vajalikke muutusi ei saa ellu viia vaid üks osapool, see nõuab kõigi seotud osapoolte panustamist. Seetõttu oleme soovitusel vormistanud tabelina, kus iga soovitusel on ära märgitud osapool(ed), kellele soovitus on eelkõige suunatud. Allolev tabel algab kõiki osapooli puudutavate soovitustega ning lõpuosast leiab need, mis on suunatud eelkõige ühele osapoolle.

Mõnda soovitusel saab rakendada kohe, nt soovitusel KOVidele korrastada kohalikke kogukondi puudutavaid andmebaase oma kodulehtedel või täiustada viise kogukondadele info levitamiseks. Teised soovitusel nõuavad aga pikemat ettevalmistustööd, nt võrgustikupõhise toimimismudeli tutvustamine ja kasutuselevõtt. Pikema aja jooksul elluviidavate soovitusel puhul loodame eriti KOVi ja riigi poolsele toetusele ja oluliste muutustel algatamisele. Kohalike kogukondade paremast toimimisest võidavad kõik osapooled.

⁴⁹ Robert D. Putnam (2008) Üksi keeglisaalis. Tallinn: Hermes

Tabel 13. Soovitused

*

Soovitame **kogukondadel üle minna võrgustikupõhise toimimise mudelile**. See aitab kaasa eestvedajate koormuse vähendamisele ja uute aktiivsete liikmete kaasamisele. Muuhulgas täiendada kogukondlike juhendmaterjalide sisu ja rakendada kogukonna arengu konsulente. Leida selleks rahalised vahendid.

KOGUKOND

KATUSORGANISATS.

OMAVALITSUS

RIIKLIK AMET

täitja

*

Soovitame omavalitsustel, omavalitsuste liitudel ja riiklikel struktuuridel **regulaarselt koguda ja korrastada infot kohalike kogukondade kohta** ning avalikustada seda infot oma kodulehtedel. Looa selleks ühine andmekogu, mida erinevad organisatsioonid saavad funktsionaalselt kasutada.

KOGUKOND

KATUSORGANISATS.

OMAVALITSUS

RIIKLIK AMET

täitja

*

Soovitame nii omavalitsustel, kogukondadel kui ka riigiametitel **teha omapoolseid samme vastava taseme ja valdkonna koostööühenduste tekkimiseks** ning laiendada nende tegevust sisulisele koostööle, erilise rõhuga jagada vastutust kohaliku arengu planeerimises ja otsustusprotsessides. Koostööühenduste loomisel soovitame lähtuda Euroopa Komisjoni kohaliku tegevusgrupi juhtnõõridest.

KOGUKOND

KATUSORGANISATS.

OMAVALITSUS

RIIKLIK AMET

täitja

*

Soovitame **kogukondadele suunatud infot levitada kõikidele piirkonnas tegutsevatele kogukondadele**, kuna kogukondade tegutsemise vormid, motiivid ja eesmärgid on erinevad ning ühes piirkonnas võib tegutseda mitu kogukonda. Vaid üht seltsi või kogukonnaliidrit oma tegevusse kaasates ei pruugi jõuda teiste kogukondadeni.

KATUSORGANISATS.

OMAVALITSUS

RIIKLIK AMET

täitja

*

soovitame omavalitsuse tasandil statuutide, koostöö hea tava või muu ametliku dokumendiga **kinnistada kogukondade ja KOVi koostöö toimimine**. Kuna juba praegu on omavalitsuse tegevust puudutavates seadustes sõnastatud vajadus olulistest küsimustes kohalikke elanikke kaasata, ei näe me vajadust suuremateks seadusemuudatusteks riiklikul tasandil.

täitja

*

Soovitame **kindlustada kogukondade rahastamine** kohaliku omavalitsuse tasandil, sealjuures tagada rahastamisvõimalused ka mitte-MTÜdele, kuna kogukondlik aktiivsus on organisatsiooniliselt mitmekesine (MTÜd, seltsingud, külavanemate eestvedamisel ja spontaanselt kogunevad kogukonnad). Selleks soovitame üle vaadata siseministeeriumi "Ühenduste rahastamise juhendmaterjal".

täitja

*

Soovitame kogukondadel senisest enam **kasutada erinevaid avatud infokanaleid** (koduleht, plakat jne), mis tagaks kogukonda puudutava info regulaarse jõudmise kõigi kohalike elanikeni. Soovitame selleks koos omavalitsusega arendada vastavaid platvorme (sh füüsilised infotulbad) ning pöörata teabe kättesaadavuse osas erilist tähelepanu uutele elanikele.

täitja

*

Soovitame tungivalt **suurendada omavalitsuste rahastamist riigi poolt**, tagamaks kogukondade võimekus riiklike ootuste täitmisel, kogukondlike teenuste arendamisel ja kohalike elanike kaasamisel.

RIIKLIK AMET

täitja

*

Soovitame kogukondadel **informeerida kohalikku omavalitsust** ja muid organeid oma tegevusest, eesmärkidest ja huvidest.

täitja